

Çeviriler:

MİLLETLER, HALKLAR VE DEVLETLER¹

(Etniler ve Yerli Halklar, Ulus-Devletler ve Çok Kültürlü Devletler;
Eski ve Yeni Milliyetçilikler)

FRANÇOIS BÉDARIDA² - NICOLAS ROUSSELLIE³

Çeviren: BAHAEDDİN YEDİYLİDİZ⁴

On küsur yıldan bu yana⁵, sona ermekte olan soğuk savaşın ve sömürgeciliğin sona ermesinin (dekolonizasyon) çifte tesiriyle, dünya sanki devletlerin, milletlerin ve sınırların belli ölçüde istikrara kavuşmasına doğru yol alıyor gibidir. Zira gözlerimizin önünde, sömürgeci imparatorlukların çöküşünden sonra, orta Avrupa ve Balkanların sarsıntılara uğradığı bir sırada, SSCB imparatorluğu ve hattâ, Ukranyalıların, Baltıkların ve Gürcülerin darbeleriyle, bizzat Ruslar ve sovyet halkı mefhumu çözülme yolundadır. Ulus-devlet modelinin kendisi, fırtınaya dayanacak mıdır? Başka modeller mi ortaya çıkacaktır? Yoksa bu durum, milletler üstü tutkuların ve millî-ötesi (post-nasyonal) ütopyaların matem çanı mıdır?

¹ Türk Tarih Kurumu'nun da üyesi bulunduğu Comité International des Sciences Historiques adlı uluslararası kuruluş, her beş yılda bir geniş çaplı bir tarih kongresi düzenlemektedir. Komite'nin XIX. Kongresi 6-13 tarihleri arasında Oslo'da toplanmıştır. Kongre, ana temaları ve özel konuları ele alan seksiyonlar ve yuvarlak masalar biçiminde teşkilatlanmaktadır. Meselâ son Kongre'nin üç seksiyonunda ana tema olarak 1.Tarihin Küreselleşmesi -Kavramlar ve Metodoloji-, 2. Binyıl (Milenyum), Zaman ve Tarih, 3. Tarihin Kullanımları ve Suistimleri ve Tarihi'nin Bugünkü ve Geçmiş Sorumluluğu konuları işlenmiştir. 1995'te Montréal'de toplanan XVIII. Kongre'nin ana temaları ise şunlardı: 1. Milletler, Halklar ve Devletler, 2. Büyük Tarihi Dönüşümlerde Erkek/Kadın İlişkisi, 3. Diyasporalar: kökenler, biçimler ve Anlam. Önceden görevlendirilen raportörler, her seksiyon için hazırlanan bildirilerden hareketle bir rapor hazırlamakta ve bu rapor tartışmanın asıl zeminini oluşturmaktadır. İşte burada tercümesini yayınladığımız yazı, Tarih Bilimleri Milletlerarası Komitesi'nin XVIII.Kongresi'nde ele alınan ana temalardan birinin: Milletler, Halklar ve Devletler konusunun işlendiği seksiyon için o dönemde Komite'nin Genel Sekreteri olan François Bédarida ve Nicolas Roussellier tarafından hazırlanan rapor ve bu raporun dayandığı bildiri özetlerinden ibarettir. [“Nations, peuples et États (Etnies et peuples indigènes, États-nations et États multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes), in *XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques 1995*, Montréal, 1995, s. 3-45].

² Prof. Dr., Institut du temps présent, Paris, Fransa.

³ Prof. Dr., Institut d'études politiques, Paris, Fransa

⁴ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü.

⁵ 1995 yılına göre.

Her yerde, Kuzey'de ve Güney'de, Doğu'da ve Batı'da, milliyetçiliklerin şiddete dayalı tezâhürlerle doğduğu ya da yeniden doğduğu görülüyor. Her yerde, eskiden teşkilatlanmış milletlerde olduğu kadar yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş halklarda da, daha önce ellerinden alınmış topraklar üzerinde "ilk millet" olma haklarının iadesini talep eden yerli halklarla değilse bile, kendi kaderlerine hâkim olma çözümleri atan millî azınlıklarla tartışmalar ve çatışmalar sertleşmektedir. Onlar açısından, millî, tarihî ve kültürel husûsiyetlere saygı duymak kaydıyla, devletleri korumak, milliyetçiliklerin filizlenmesini engellemek, farklı hattâ rakip menfaatleri uzlaştırmak için, federal yapılar, bir Avrupa inşâsı, en iyi çözüm yolu mudur?

Aslında tartışma yeni değildir. Son iki yüzyılın tarihinde, millî kimlik arayışları ve milliyetçilik hareketleri kuvvetle vurgulanmıştır, halbuki tam bu dönemde, ister ideolojik ya da dinî evrenselcilikler ister - Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi en liberalleri de dâhil- ard arda gelen fırtınalarla ortadan kaldırılmış imparatorluklar sözkonusu olsun, bütün aşma girişimleri hep başarısızlığa uğramıştır.

Bir çok defa can çekiştiği duyurulan milletin aynı zamanda bugün hâlâ siyasî iktidarın en sağlam dayanağı olarak kalması, paradoks değil midir? Münhasıran millî politikaların bütünlüğünü bozucu tesirleri ve çatışmaları aşan bir milletlerarası cemaatin tesisine tahsis edilmiş -Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı gibi- müesseseler için seçilmiş terminoloji bile anlamlı bir olgudur.

Bu sebeple asrın sonundaki bu konjonktür bizi, kavram olarak ve Avrupa'da, sonra Kuzey ve Güney Amerika'da, Asya'da ve Afrika'da geliştiği şekliyle tarihî gerçeklik olarak milleti yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Bu da bizi aynı zamanda milliyetler hareketi hakkındaki ve XIX. yüzyıl sömürgeciliği hakkındaki, ayrıca iki dünya harbinin çarpışması hakkındaki tahlillerimizi gözden geçirmeye sevk eder.

Bu çoğalmanın, bu galeyanın, çatışmaların, meşrulukların ve ülkelerin bu kavgasının tarihini çözmeye yarayan bir okuma anahtarının faydası buradan kaynaklanır. Bu okuma makinası bir birine bağlı üç soru etrafında belirginleşiyor. Herşeyden önce, millî grupların teşekkül ettiği, çözüldüğü, yeniden bütünleştiği biçimlenmeler ve ağlar nasıl doğuyor ve nasıl tekâmül ediyor? İkinci olarak, ulus-devletle aynı öze bağlı vatan edinme ve federal ya da konfederal perspektifler içinde ülkenin parçalanması diyalektiği nasıl işliyor? Nihâyet, -devlet, kendisinde iktidarın temessül ettiği ve belli bir ülke üzerinde elinde bulundurduğu kanun yapma ve meşru şiddet kullanma tekeli sâyesinde emretme ve zorlama gücüne sâhip bir müessese olduğuna göre-

nasıl oluyor da bu devlet, söz konusu millî yapılanmalarda hem çözüm hem de sorun olabiliyor?

Elinizdeki terkiбі rapor, 23 tebliğden hareketle hazırlanmıştır. Tebliğlerin listeleri ve özetleri ekte mevcuttur. Tebliğ yazarlarından herbiri, temanın bu raporda imzası da bulunan iki sorumlusundan, bir problematik bütünlük biçiminde, ister terkiбі bakış açısıyla olsun ister *case study* gibi olsun ele alınması gereken büyük problemleri ve takip edilmesi gereken yönleri işaret eden bir *synopsis* almıştı. Herbiri binaya kendi tarzında katkısını taşıdı: Bundan dolayı herkese candan teşekkürler.

I. Ulus-Devlet Çerçevesinde Millî Görüngü

Millî görüngünün oluşturduğu geniş tarihî süreç karşısında, evvel emirde iki soru akla gelir. Birincisi, ulus-devlet modeli evrensel ve sürebilir bir kapsama sâhip midir? Diğeri ise, tahlil planında ve kavram aracı olarak, bu modelin unsurları nasıl tanımlanır?

1848'de, "halkların ilkbaharı" zamanında, Marx, *Komünist manifestosu*'nda milletlerin ve milliyetçiliğin günlerinin sayılı olduğunu, zira halklar arasında millî sınırların ve uyuşmazlıkların, sınaî üretimin ve dünya pazarının tekbiçime sokulması önünde ve proletaryanın kısa zamanda milletle aynileşmesi önünde terk edilmek zorunda kalınacağını öngörüyordu. Sonucun ne olduğu bilinmektedir. Bugün, birçokları siyasetin (milletlerüstü iktidarlar), iktisadın (çok milletli teşebbüsler) ve zihniyetin (millî ötesi kitle kültürü) üçlü etkisi altında, ulus-devlet'in eskimiş olduğuna ve hâkimiyetinin kalmadığına yeniden inanmaktadır. Milletlerin, özellikle iktisadî gelişme alanında tarihî fonksiyonlarını ifâ ettikleri şu günlerde, Eric Hobsbawm, kendi hesabına, gâlip milliyetçiliklerin zamanının geçmiş olduğunu düşünmektedir. Tam aksine, meselâ Michael Mann'ın savunduğu gibi, ulus-devlet'in,-milletlerüstü oluşumlara (supranasyonele) bir miktar alan terketmeye zorlanmış olsa bile- çökmek şöyle dursun tamamen canlılığını koruduğunu ve hattâ mültinasyonalin, yöreselin, mahallinin ve özel hayat alanının zararına ilerlemeye devam ettiğini düşünmek için yeteri kadar sebep vardır⁶.

Kavramlar ve Süreçler

Bu kavram ve süreçlerin bileşkelerinin tahliliyle ilgili olarak, ulus-devlet kavramının, millet=devlet=halk formülüyle tercüme edilebilen, üç unsur ara-

⁶ Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge University Press, 1990); Michael Mann, "Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, not Dying," *Daedalus* 122, no. 3 (summer 1993): 115-40; Michael Mann, ed., *The Rise and Decline of the Nation State* (Oxford: Blackwell, 1990).

sında, bir özümleme değilse bile bir eşdeğerlilik gerektirdiğinin altını çizmek zorundayız. Diğer bir ifadeyle, söz konusu kavram üçlü bir kıstas üzerine dayanmaktadır: bir etnik ya da daha doğrusu etno-kültürel kıstas (çünkü etniklik diğerleri arasında dil, din, tarih ve ortak tarihî atflar sâyesinde teşekkül etmektedir), bir jeopolitik kıstas (ülke ve hâkimiyet), bir sosyo-politik kıstas (vatandaşlık ve bir topluluğa mensup olma şuuru). Böylece ulus-devlet mefhumu, belli bir ülke üzerinde, bir siyasî kimlik -devlet- ve bir kültürel kimlik -millet- arasındaki karşılaşmayı ifâde eder. Fakat bu örtüşme evrensel de değildir zorunlu da. Bu durumda, vatandaşlık, yâni anayasasına ve kanunlarına saygı duyulan bir devlete mensubiyet, ve milliyet, yâni değerleri ve kültürel mirası paylaşılan bir millete mensubiyet arasındaki kaynaşmanın meydana gelişini, *a priori* hiç bir kavramsal veri değil fakat sâdece tarihin hareketi izah eder.

Bununla birlikte, Latince *natus*'den türediği ölçüde doğuşla alâkalı olan *nation* (millet) terimi, kısa zamanda, nesil (menşe') ve ortak soy (köken) fikrinin yanında, ve çok anlamlılığına rağmen, bir ortak kimlikle birleşmiş topluluğu belirleyen bir sosyal karakter kazanmıştır. Dillerin çoğunda sözlüklerde, *nation* (millet) ve *peuple* (halk); Latince *natio* ve *populus*, İspanyolcada *nación* ve *pueblo*, İtalyancada *nazione* ve *popolo*, İngilizcede *nation* ve *people*, Almanca'da *Nation* ve *Volk*, Lehçede *Narod* ve *Lut*, Çince'de *Kouo-kin* ve *Miu*, kelimeleri arasında ayırım yapıldığına dikkat edelim. Uzun zamandır dogma hâline gelmiş olmasına rağmen, Stalin'in *Le Marxisme et la question nationale et coloniale* (1913) adlı eserinde yaptığı meşhur *nation* (millet) tanımı değerini korumuyor: "*Nation* (millet), dil, ülke, iktisadî hayat ve ruhî eğitim sâyesinde tarihen teşkil olunmuş bulunan, kültür topluluğu içinde kendini ifâde eden istikrarlı bir topluluktur [...]. Bu hususiyetlerden en az birinin yokluğu, milletin oluşmaması için kâfidir".

Bununla birlikte, halk (*peuple*) ve millet (*nation*) arasındaki ilişkiyle ilgili olarak, Mario Delgado-Butturini, bağımsızlık döneminde kıtanın birliği projelerinin başarısızlığından beri millet sorunsalının -özellikle devletlerarası çatışmalar vesilesiyle- devamlı doğuşlarla karşılaştığı Güney Amerika'da, halk ve millî kimlik arasındaki diyalektik gidiş-gelişin, genellikle, XX. yüzyılda, Latin Amerika'nın güney konik ülkelerinde, gétulizm ya da peronculuk⁷ gibi halkçılıklar ile bozuk kesişmelere maruz kalmış olduğunu göstermektedir.

⁷Arjantinli devlet adamı Juan Domingo Peron (1895-1974)'un işçilerin korunmasına, sosyal adalete, güdümlülüğe dayanan ve kendi ifâdesiyle kapitalizm ve sosyalizm arasında "üçüncü bir yol" olan adâletçilik öğretisinden kaynaklanan siyasî uygulama (B.Y.).

Eğer Catherine Coquery-Vidrovitch'in siyah Afrika hakkında haklı olarak işaret ettiği (ona göre sömürge öncesi Afrikasında şöyle ya da böyle milletler mevcuttu) karışıklıklardan kaçınmak istenirse, *etni* (budun) terimi de ciddî tahliller gerektirir. Gayri-medenileri belirtmek için alman etnologlar tarafından XIX. yüzyılda yeniden icâd edilmiş olan *etni* kelimesi, ırkî anlam, lisanî anlam ve psiko-sosyal anlam arasındaki karışıklıklardan zarar görmüştür. Sonra XX. yüzyılda, sömürgeciliğin sona ermesi (dekolonizasyon) sırasında sözcük üzerinde yeniden düşünülmüş ve *tribu* (oymak, kabile) kelimesinin yerine kullanılmaya başlanmıştır, fakat sosyal bilimlerden tarafından yenileştirilen bu kavram aslında etnik gruptan ziyâde etnik duyguyu ifâde etmektedir. Hâsılı aynı kelime üç farklı gerçekliği: eski etnileri, sömürge dönemi etnileri, çağdaş etnileri belirtmektedir.

Eğer araştırma genişletilirse, Hedva Ben-Israel'in izah ettiği gibi, etniklik bir grubun ikili sosyal şuuru tekâbül eder: diğer gruplara nazaran farklılığının şuuru, iç birliğinin (kültürel, dinî, ırkî) şuuru. Kısaca, etniklik, Anthony D. Smith'in⁸ tahlillerine uygun olarak, bir devletteki bütünleşmeyle olduğu kadar bu devletin çözülmesiyle de sonuçlanabilen sürekli bir güçtür (ve aynı şekilde Jean Stengers de bunu çağdaş Belçika örneğinde göstermektedir). Buradan hareketle Ben İsrail şöyle devam ediyor: milliyetçiliğin temelini oluşturan fakat siyasî şura sâhip olmayan etniklik, sömürge sonrası durumlarda geniş bir uygulama alanı bulmaktadır.

Yeniden milletin tanımına dönecek olursak, kanaatimize göre, millî oluşum sürecini çok iyi yakalamamız gerekir. Ernest Gellner'in teorisinin aksine -ki ona göre milletleri yapan milliyetçilikleridir⁹ -, Gilles Delannoï (ki o, tarihçileri millî görüngünün tasvirî yaklaşımına gömülüp kaldıkları, sosyologları da bu hususu küçümsedikleri için tenkid etmektedir), milletin vatandaşlığa dayalı tanımına öncelik vermektedir- bu latin ülkelerinde üstün gelen ve aynı anda bir katılma, demokratik biçime imtiyaz tanıyan bir tanımdır. Burada millet bir devlette ya da bir kültürde temessül mümkün olmayan bir zatiyet olmaktadır ve milliyetçiliği yaratan millettir, aksi değil.

Alexandru Destu, Tönnies'in *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* arasında yaptığı ayrımı, belli ölçüde Güney-Doğu Avrupa örneğine uygulayarak, millî

⁸ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986).

⁹ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford: Blackwell, 1983), 55. Zaten milletin geniş bir tanımını kabul etmek, her hangi bir topluluk iradesi görüngüsünü millete dönüştürmekle eş anlama gelir, *Aynı eser*, 53.

oluşum sürecinin özel bir tasvirini yapmıştır. Bu bölgede, XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında, geçmişten tevârüs edilen ve ortak bir kültürce desteklenen organik dayanışmalar (âileler, papazların ruhanî çevreleri, meslekler, cemiyetler) ortaya çıkar. Bu organik dayanışmalar, devlet -üstelik yabancı bir devlet- gücüyle örgütlenmiş, teklif edilmiş ve daha çok dayatılmış dayanışmalarla mücâdeleye ve onları püskürtmeye koyulurlar. Bu hareketler, kopuklukların ve hattâ sosyal ve kültürel ihtilâllerin kaynağı olur. Gerçekten, meşrulaştırma vasıtaları olarak tesis edilmiş olan, hem tanıdık hem kutsal hem de iradî (gönüllü) nitelikli bu organik dayanışmalar, hükmedenler ve hükmedilenler arasında yeni ilişkiler ve toplumun yeni örgütlenme biçimleri doğurur, böylece geniş ölçüde okumuşlar ve entellektüeller tarafından ilham edilen yeni bir yurtseverliğin (patriotisme) gelişmesine katkıda bulunur.

Miroslav Hroch, terminoloji üzerindeki bir gözlemden hareketle (*nation* kelimesi İngilizce ve Fransızca'da devlete atf yapılarak, Almanca'da ve Slav dillerinde etnikliğe atf yapılarak tanımlanmaktadır), sonuç olarak Modern Avrupa'da ulus-devlet'in iki oluşum sürecini birbirinden ayırır. Uzun bir tarih öncesinden sonra (1780'e doğru, uyumlu etnik grupların otuzdan daha az olmadığı görülür, ve bunların üçte ikisi, takip eden 150 yıl içinde bir millet oluşturmayı başarmışlardır), milliyetler (*nationolités*) hareketi, yukarıdakiler ve aşağıdakilerle birlikte, "hâkim olmayan bu etnik grupları", kâh etnik bir kimliğe kâh siyasî, tarihî ve coğrafi açıdan belirlenmiş mahallî bir kimliğe kâh *Landespatriotismus* tipinde "millî-öncesi" (protonasyonal) bir kimliğe dayanan, bir ulus-devlet inşası için gerekli sıfatlarla donatmaktan ibaret kalmıştır.

Şimdi devletin tanımına geçelim. Devletin tanımı, etni ve *nasyon* (millet) kavramlarının tanımından daha kolaydır. Örnek olarak, meşhur hukukçu Raymond Carré-de-Malberg'in tanımı hatırlanabilir. Ona göre, devlet, "hususî bir ülkeye yerleşmiş ve üyeleriyle münâsebetlerinde üstün bir eylem, buyruk ve zorlama gücü olan bir örgütlenmeye sâhip insanlar topluluğudur (*Communauté*)" (*Contribution à la théorie générale de l'Etat*, 1921). Burada Machiavel (devlet belli bir ülkede bir halk üzerinde otoriteye ve gücün meşru kullanımına sâhip olan iktidardır) ve Jean Bodin ile açık bir bağlantı bulunmaktadır ve sâdece onun hâkimiyet teorisi devlette düzeni ve refahı hâkim kılmaya elverişlidir. Bu suretle devlet ve halk mefhumları birbirine yaklaşmış olurlar, çünkü devletin gelişme süreci, *ethnos* olarak ve *Laos* olarak halkı aynı bütünün içinde kaynaştırma imkanı sağlar.

Bundan dolayı, devletin içtimaî, askerî, siyasî, iktisadî dördlü bir işlevi ortaya çıkar. Gerçekten devlet için sözkonusu olan görevler şunlardır: 1. İcdüzeni ve topluluğun üyelerinin korunmasını (Hölderlin'in şâirâne bir şekilde "insanlık çiçeklerinin ve meyvelerinin bittiği bahçeyi çeviren duvar" diye adlandırdığı şeyi) sağlamak; 2. Ülkenin müdâfaasını, gerektiğinde silah gücüyle temin etmek; 3. Kamu alanında olduğu kadar özel alanda da, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiyi âhenkli ve etkili bir tarzda işletmek; 4. Bir taraftan savunmaya, diğer taraftan iktisadî hayata lüzumlu altyapıları-özellikle ulaşım vasıtalarını- uzun ya da kısa vadede bir gelişme ve vatandaşlar arasında paylaşma perspektifi içinde temin etmek.

Ulus-Devlet Modelinin Olgunlaştırılması: Zaman ve Mekân

Mekâna dayanmayan, diğer bir ifadeyle, bir toprağı işğâl ve kontrol etmeyen, ulus-devlet yoktur. Zirâ, devlet mefhumu -ister hükümran bir devlet ya da bağımlı bir devlet sözkonusu olsun- siyasî ve hukukî olduğu kadar zorunlu bir biçimde ülke ile de alâkalıdır. Ulus-devlet, siyasî birliğin mekânı ve devlet zâtiyetinin fizikî varlığının işareti olan bir ülke gerektirir. Siyasî coğrafyaya temel vazifesi gören, uzaya âit bu tanımlama haritacılıkta ifâdesini bulur, çünkü bu durumda harita bir toprak parçasının işgalinin ve bir halkla toprağı arasındaki bağın görüntülü ibrazıdır (bu durum, haritaların çizilmesi ve biçimlendirilmesi üzerinde devletler arasındaki sayısız çatışmaları ve tartışmaları açıklayan bir husustur). Eğer bir devletin ülkesi, konumu ve kapsamı itibariyle değişebilirse de, o dâimâ siyasî açıdan sınırlandırılmış ve çevre ülkelerden ayrılmış bir mekan parçasını teşkil eder. Bundan dolayı, ulus-devlet, topluluğun emniyetini ve onu teşkil eden kitlelerin iç birliğini temin etmek gayesiyle, çevresine sürekli bir engel; sınır, yâni üzerinde hâkimiyetini icrâ ettiği alanı çevreleyen bir hat tespit etmeye zorlanmıştır. Bunların örnekleri, *Limes*'lerden ve eski Çin Seddi'nden XIX. ve XX. yüzyıllar Avrupa'sının tarihî ve hareketli sınırlarına ya da Amerika'da ve Afrika'da sömürgeciliğin "geometrik" sınırlarına kadar uzanan bir yelpaze teşkil ederler.

Fakat devlet-ülke-sınır üçlüsü, (genellikle çok milletli bir devlet yerine) mütecânis bir ulus-devletin oluşum sürecinde röl oynayabilmesi için, diğer iki ortağının: hükümranlık ve etniklik'in de katılımını gerektirir. Bir yandan, siyasî gücün sıfatı ve devletler arasında bitişikliğin işareti olan sınır, iki hükümranlık arasındaki hem bağlantı çizgisini hem de ayrılma çizgisini işaretlemek için belirlenmiştir. (İngilizce'de haritayla ilgili hudud mefhumu *-boundary*- ve jeopolitik sınır mefhumu *-frontier* veya *border*- birbirinden ay-

rılır). Diğer taraftan, çok etnili devletlerin aksine, ulus-devlet aynı etno-kültürel cemaata mensubiyet şuuruna dayandırılmıştır.

Bununla birlikte, 1663-1763 yılları arasında Yeni-Fransa'da, yâni Kanada tarihinin az bilinen ve Cornelius Jaenen tarafından incelenen bir devresinde olduğu gibi, aynı ülkede, her ikisi de farklı iki "millî" iktidarın bâzı şartlarda örtüştükleri de vâki olmuştur. Burada sömürgeci iktidar, bir taraftan Aşağı-Kanada ülkesi ve sâkinleri üzerinde, Fransa kralının milletlerarası planda hak edilmiş ve tanınmış hâkimiyetini, diğer taraftan yerlilerin, hintli "milletler" in (bugün "*First Nations*" diye adlandırılmışlardır), özellikle İrokuaların (*Iroquois*)¹⁰ ve Algonkinlerin (*Algonquins*)¹¹ haklarına saygıyı bağdaştırmayı başarmıştır. Başka bir ifadeyle, Fransız monarjisi için, yerlileri, topraklarından mahrum etmeksizin ve onları yabancılaştırmaksızın, fakat topraklarının mülkiyetini garanti ederek ve "millet"lerinin özerkliğini (otonomi) koruyarak bütünleştirmek sözkonusuydu. Netice itibariyle, sözkonusu olan, bir *fanus bifrons* rejiminde, Fransa'nın hükümranlılığının tasdiki ve ana devletin vergisine, hukukuna, adliyesine ve askerî hizmete tabi olmayan Hintlilerin toprakları üzerindeki hak ve hukuklarına saygı gösterilmesi arasında hassas bir denge vardır.

İkinci parametre: zaman boyutu. Milletler ne zamandan beri vardır? Klanlar, oymaklar, siteler, şehirler, eyâletler şeklindeki eski sosval örgütlenmeden ulus-devlete nasıl geçilmiştir? Bu uzun gebelik süresinde milletlerin tarih öncesinden ya da iptidaî tarihinden (protohistorie) beri devletler hâlinde formel teşekküllerine kadar, -millî duygunun doğuşu, millet fikrinin ortaya çıkışı, monarşik, cumhuriyetçi, demokratik biçimde devlet yapılıması gibi- safhalar çizmek ve bir dönemlendirme belirlemek mümkün müdür?

¹⁰ İrokualar, Kuzey Amerika Kızılderilileridir. "İroquois", algonkin dilinde "engerek yılı" anlamına gelen bir deyimdir. Bu kavim kendilerine "uzun ev insanları" derler. Bu ad, onların matriklan biçiminde örgütlenmelerinden ve geniş âileler hâlinde bu tip konutlarda (uzun ev) oturmalarından kaynaklanır. Bu matriklanlar, beş kabile ya da ulus (Mohawklar, Oneidalar, Onondagalar, Cayugalar, Senecalar) oluşturmaktaydı. Topluluğun büyük meclisi, matriklan başına bir tane olmak üzere 50 bilge ya da sachem'den meydana geliyordu. Böylece azınlıkların ifade özgürlüğünü de güvenceye alan bu karar süreci, Kuzey Amerika Kızılderililerinin en geniş siyasi sistemi sayılır (B.Y.).

¹¹ Algonkinler, Kuzey Amerika'da yaşayan bir kabileler topluluğuna ve bunları birleştiren dil grubuna adını veren yerli halk (B.Y.)

Burada, Ortaçağ'a kadar çıkan, uzun bir kronoloji taraftarlarıyla, millet ve milliyetçiliğin ancak sanayi devrimiyle ve modernlikle varlık ve anlam kazandığını ileri süren Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm gibi kısa bir kronolojiyi savunanlar çatışmaktadırlar. Daha 1913'te Roberto Michels açıkça şunu savunuyordu: "Ortaçağ millî duyguyu tanımaz". Diğerleri, Friedrich Meinecke tarzında, farklı bir varsayım ileri sürmüşlerdir: milletlerin bir bitkisel varoluşu, bir nevi uyku hâli varsayımı (her ne kadar zaman zaman ancak göz ucuyla uyuyabilseler de!- demektedir). Hans Kohn gibi bir yazar, "kuluçka" kavramını kullanmaktadır. Fakat bunların müphem, tahmini ve, netice itibâriyle, az aydınlatıcı mefhumlar olduğunu söylemek gerekir.

Aslında, XIX. ve XX. yüzyıllarda kendilerini ülkelerinde millî hareketin teorisyenleri ve şâirleri (chantres) olarak gören ve netice itibâriyle milletlerinin şövenizmini değilse bile hak iddialarını meşrûlaştırmak ve kutsallaştırmak gayesiyle (meselâ Camille Jullian Gaule'de Roma fethinden 500 sene önce bir millettten bahsediyordu) kökleri geçmişin çok uzaklarında aramaya mütemayil olan tarihçiler bir tarafa bırakılırsa, bir millî şuurun eskiliği temasını geliştirenler bilhassa ortaçağcılar olmuştur. Marc Bloch'un hali böyledir. Şu satırların yazarı Halvdan Koht'un durumu da aynıdır: "XII.yüzyılın başından beri milliyetçilik Avrupa'da sürekli bir tarihe sâhiptir"¹². Daha da uzağa giderek, K.F.Werner, milletlerin eski Ortaçağdan itibaren mevcut olduklarını savunmuştur. Bunlardan bâzıları kaybolmuş ve diğerleri, kesinlikle doğru çizgiye sâhip olmayan uzun bir yolu takip ederek varlıklarını korumuşlardır¹³.

Bilhassa dilbilim ve arkeolojiye dayandırılmış, Avrasya dünyası hakkındaki tebliğinde, Omeljan Pritsak, Rusya steplerinden ve Ortaasya'dan gelen bâzı oymakların (tribus) kaderini anlatıyor. -Frankları, Alamanları, Gotları teşkil eden cermen kabilelerinin oluşumunda olduğu gibi- birileri bir *colluvies gentium* meydana getiriyorlar ve mahallî nüfusca emilmek suretiyle güzergâhlarının sonuna ulaşıyorlar (meselâ etninin bileşkelerinden birini teşkil eden ad genellikle meşrûlaştırma araçları işlevi gören etimolojilere dayalı efsanevî bir boyut kazandığı hâlde, İtalya'da, adlarını bile kaybeden Ostro-

¹² Halvdan Koht, "The Dawn of Nationalism in Europe," *Amerian Historical Review*, 52 (1947): 265-80. (H.Koht, kuruluşu sırasında CISH'in büyük şahsiyetlerinden biri olmuştur ve Hitler'in saldırısı arefesinde Norveç'in Dışişleri Bakanı olarak tayin edilinceye kadar öyle kalmıştır).

¹³Karl-Ferdinand Werner, "Les nations et le sentiment national dans l'Europe médiévale", *Revue Historique*, 244, no. 2 (oct.-déc. 1970): 285-304.

gotlar örneği: tıpkı Alamanlar=*all men* = bütün insanlar örneğinde olduğu gibi). Tatarlar gibi diğer göçebe kabileler, Moğolistan'dan hareketle ilerledikten sonra XI.-XII. yüzyılda Orta-Asya'da Sogd bölgesinin şehir sitelerinde iskân olunurlar ve oralarda konfederasyonlar hâlinde yaşarlar. O hâlde burada sosyal örgütlenmenin arkaik biçimlerinde kalınır ki bu biçimlere zorlanılırsa etnik grup mefhumu uygulanabilir, fakat hiçbir hâlde, gelişimin başlangıcında bile, millet mefhumuna uygulanamaz.

František Šmahel ise, XIV. ve XV. asırlar Bohemyası örneğinde, “çek bozukluğu” ifâdesini kullanmayı tercih ediyor¹⁴. Ona göre, gerçekten, eğer millet aynı dili konuşan, aynı tarihî ülke üzerinde yaşayan ve bir etnik dayanışma duygusuna müştereken sâhip olan bir halk topluluğu olarak tanımlanırsa, bir dağlar çemberiyle her taraftan kuşatılmış Bohemya coğrafyası, bir devletin mevcûdiyeti, bir başkent merkezileştirici iktidarı -ki buna ülkeye çalışmaya ve başarmaya gelmiş göçmenleri, bilhassa Almanları bütünleştirme yeteneği de eklenir- gibi üç faktör sâyesinde Avrupa'nın göbeğinde müstesnâ bir protonasyonalizm tipi bulunur. XIV.yüzyılın sonunda bu büyük millî bağımsızlık hareketinin çekirdeği ve mayası, Jean Hus¹⁵'un dinî vaazı ve teolojik tefekkürü etrafında, entelektüel ortam tarafından oluşturulmuştur. Prag Üniversitesi bilginlerinin oynamış olduğu, *Patria, Lingua, Sanguis* ve *Fides*'i, yâni ülkeyi, dili, etnik mirası ve imanı tek bir topluluk hâlinde birleştirmek arzusuyla “kutsal çek milleti”ni yücelten merkezî röl buradan kaynaklanmaktadır. Fakat Huscü hareket böylece Çek milliyetçiliğinin başlangıcının potası olmuşsa da, XV. yüzyılın başında, Huscüler¹⁶ ve anti-huscüler arasında *Fides*'in *natio* ve *patria* üzerindeki zaferine yol açan uğursuz bölünme, hamleyi kırar, öyle ki bu geçici “Prag ilkbaharı”ndan sonra, millî uyanış satınının çalması için XIX. yüzyılı beklemek gerekir.

Ulus-devletin uzun doğum sürecinde, daha klasik, ve yukarıdan bastırılmış başka güzergâhlar da oldukça yaygındır. Bu sebeple, John Rogister tarafından incelenmiş olan, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla devlet meclislerinin eylemini ortaya çıkarmak uygun olur. Bu meclisler, modern Parlâmentolar

¹⁴ Daha geliştirilmiş bir ispatlama için yazarın şu kitabına bkz. *La révolution hussite: une anomalie historique* (Paris: PUF, 1985).

¹⁵ Jean Hus (Bohemya 1371?- Konstanz 1415), Çek din reformcusu ve yazarı, vâiz, edebiyat ve sanat uzmanı, tanrıbilim Fakültesi dekanı ve Prag Üniversitesi Rektörü (1409) olan J. Hus, Çek kültürünün beli başlı temsilcilerinden biridir (B.Y).

¹⁶ Huscüler, Jan Hus'un yandaşları. İki gruba ayrılırlar: Praglı ılımlılar ve Taborlu radikaller (Güney Bohemya'daki Tabor kenti çevresi) (B.Y.).

gibi bir halkın temsili yerine, belli bir ülke üzerindeki toplumun aracı gruplarını ve tarikatlarını (ordres) yansıtmaktadırlar. Bu meclislerin bir millî devletin oluşumuna ilk katkıları, onların hânedan ya da diplomasi yoluyla bir araya getirdikleri muhtelif toprak temsilcilerini kendi bağışlarında bütünleştirmeleri tarzındadır. Bu ülke birliklerinden en belirgin örnek Burgonya Flandres Devleti'nin Aragon-Castille-Habsbourg Devleti ile birleşmesi¹⁷ örneğidir. Fakat 1569'da Polonya Krallığı ve Litvanya büyük-dukalığı arasındaki Lublin Birliği de zikredilebilir¹⁸. Burada eksen olarak ortak bir Diyet Meclisi söz konusuydu. Bu meclisler tarafından askerî planda ülkenin savunmasının sivil planda hürriyetlerin ve âdetlerin korunmasının çifte işareti altında tekâmül, kâh federal bir devlete doğru kâh üniter bir devlete doğrudur (hukukçu Emile Lousse, "insanın dâimâ bölgeci olacağını" savunabilmiş olsa bile). Diğer misâller: XVIII. Yüzyılda Neuchâtel devletleri ya da, devlet meclisleriyle techiz edilmiş Papa ülkesi olan Comtat-Venaissin'de, "Kontluğun hususiyeti" fransız krallık maliyesinin müsadereleri karşısında tutunmakta çok güçlük çektiği hâlde, İhtilâl'e kadar imtiyazlarını elde tutmayı başaran Béarn devletleri. Aynı şekilde, Transilvanya ve Yunanistan'da olduğu gibi diğer ülkelerde de devlet meclislerince imtiyazların korunmasından yavaş yavaş bir milleti temsil etme tutkusuna, onun meşrûluğunu sembolleştirmeye, hattâ millî hükûmranlığı tecessüm ettirmeye kayan benzer bir süreç gözlenmektedir.

Bir Meşrûlaştırma Tarzı Arayışında

Yukarıda görüldüğü gibi, millî bilincin oluşumunun dönemlendirilmesi geniş bir tartışma konusu sunuyorsa da, tarihî gerçeklik olarak, ulus-devlet kesinlikle modern bir görüngü olarak kalır. Burada, Gellner ve Hobsbawm ile birleşiyoruz, fakat iktisadî modernlikten daha çok siyasî modernliğe dayanarak¹⁹. Gerçekten, 1789 İhtilâli iledir ki, büyük dönemeç, yâni millî dev-

¹⁷ Avrupa'nın orta-batı kesiminde yer alan Flandre bölgesinde Burgogne hânedânı çökünce (1477) bölge Habsburglulara geçmiştir. Önce Avusturya, sonra İspanya Habsburg hânedânının egemenliğinde kalan bölge, din savaşlarıyla dolu bir dönem geçirmiştir. 1659 Pireneler ve 1678 Nijmegen antlaşmalarıyla topraklarının bir kısmı Fransa'ya bırakılmıştır. 1794'te Fransa bütün bölgeyi işgal etmiş, ancak 1830'da Belçika büyük bir kısmını geri almıştır (B.Y.).

¹⁸ Lublin Birliği antlaşması 1569'da, bir diyet meclisi toplantısında, büyük bir törenle imzalanmıştır (B.Y.).

¹⁹ Siyâsetin önceliği ve siyâset felsefesi tezi ile kapitalizmin ve sanayi ihtilâlinin önceliği tezinin yanında, harp ve şiddeti vurgulayan görüşleri de zikretmek yerinde olur. La Belle Epoque'un diğer Alman ve Avusturyalı yazarları için olduğu gibi Otto Hintze (*Staat und*

letten ulus-devlete dönüşme vuku buluyor. *İnsan Hakları Beyannâmesi* ile hükümlerlik ve meşruiyet kralın şahsından halka geçiyor. Böylece halk, kendi öz tarihinin en yüce uyruğu olmak için hükümdarının uyruğu olmaktadır kurtuluyor. O hâlde Habermas şu hükmünde tamamen haklıdır: "ulus-devlet ve demokrasi Fransız İhtilâli'nden doğmuş ikizlerdir".

Buradan hareketle iki millet modeli gelişmiştir. Fransa'dan gelen yeni ihtilâlciler ilkeler, bir barut izi gibi Avrupa'nın her tarafında ve Latin Amerika'da, -o zamanlar bir *Saatnation*'u değil bir *Kulturnation* 'u temsil eden ("siz diğer fransızlar, siz şanslısınız, diyordu Hegel Victor Cousin'e, siz bir milletsiniz")- Almanya'da yayıldığı sırada, Schiller'in ve Hölderlin'in yanında, Fichte, *Discours à la nation allemande* adlı eserinde, parlak bir tarzda, Peter Hoffmann'ın ifade ettiği gibi, alman milliyetçiliğinin ve Almanya'nın tarihî misyonunun temel ilkelerini ilân ediyordu. Bâzı hususlarda, Fichte'nin, temel olarak yurtseverlik ve insanlığın terakkisini birleştirmeyi düşündüğünden, Fransız ihtilâlciler yurtseverliğini Prusya'ya aktardığı doğrusa, bu bir meşrulaştırma tarzı arayışında üstün gelen milletin etnikçi bir tanımıdır; çünkü milleti tanımlayan şey, halktır daha doğrusu *Volkheit*'dir. Aynı zamanda, Fichte, dilin, kendisine göre bütün diğer dillerden üstün olan alman dilinin rölü üzerinde ısrar eder. Onun için gelecek, sâdece halkın birliğini ifade etmek zorunda olan (zira bir bütün teşkil eder) alman birliğinde değil, fakat Avrupa'da ulus-devletin genelleşmesinde yatar. O hâlde onun XIX. yüzyıl boyunca ve 1918 yenilgisinin ertesine kadar alman milliyetçiliği üzerindeki etkisi takip edilebilir. Almanya'nın misyonu fikri, terkedilmiş olmak şöyle dursun, özellikle Stauffenberg kardeşler nezdinde, nazizme katılan diğer yurtseverlerin ya da milliyetçilerin aksine, Führer'in milletin misyonunu barbar ve cânî davranışlara doğru döndürdüğü ölçüde, Fichte'ci yüksek tutkunun Hitler tarafından bozulması karşısına öfkeyle dikilen yeni taraftarlar bulacaktır.

Verfassung) için de, harp modern devletin kuruluşunun motörüdür. Bu jeo-militer vizyon (bugün askeri-sanayi aygıtı diye adlandırılabilir) kısa zaman önce Charles Tilly tarafından yeniden ele alınmıştır (*Coercion, Capital and European States A.D. 900-1990* , Cambridge, MA: Blackwell, 1990) . O şöyle yazıyor: "Devletleri kuran harptir ve harp edenler devletlerdir". Diğerleri, Foucault ve Elias'ı takip ederek, kapitalden çok şiddetin rölü üzerinde, dolayısıyla modern toplumun teşekkülünün temelini oluşturan "disiplinli toplum" üzerinde durdular. Elias'a göre, "medeniyetin gelişmesi", bir şiddet toplumundan şiddetin devlet monopolüne geçişini temine imkân sağlamaktadır.

Fichte'nin sosyal bütünlüğün ferde üstün geldiği "holiste"²⁰ vizyonuna karşılık, Renan'ın 1882 yılında verdiği *Qu'est-ce qu'une nation?* adlı meşhur konferansında dile getirdiği fransız millet anlayışı, halkın rızasına dayanan modern demokratik ferdiyetçilik ile bağdaşan, "seçime bağlı" ve hattâ subjektif bir anlayıştır. Zira Renan için millet bir modern siyasi kavramdır, çünkü Antikite'de sırf imparatorluk ya da site tanınıyordu. 1870 yılında Strauss'a şöyle yazıyordu Renan: Bunun içindir ki, hânedan prensibi terk edildiği andan itibaren, artık sırf "milliyetler hukuku", yani halkların ırkı, tarihi ve irâdesiyle belirlenmiş grupların hukuku vardır". 1882'de daha uzağa giderek, şu beyânda bulunur: "Bir millet, bir ruhtur, manevî bir ilkedir", ona "açıkça ifâde edilmiş ortak hayatı devam ettürme arzusu" gerekir: kısaca bu "bütün günlerin bir halk oylamasıdır".

Aynı şekilde, kendisi de ferdiyetçi anlayışın ve evrenselci arzunun şampiyonu olan Stuart Mill de, *Considerations on Representative Government* (1872) adlı eserinde, milleti şuurla tanımlamış ve ulus-devleti övmüştür. Onun için mütecânis bir devlet, hürriyetin ve bilge hükümetin bir teminâtıdır, zira millî bir duygunun mevcut olduğu yerde otodeterminasyon ilkesi gereğince, fakat yaşanabilir bir bütün oluşturma şartıyla, herkesin aynı devlette birleşmeleri iyidir (meselâ, ona göre, İngiliz millete mensup olma, İskoçyalıların ve Gallilerin (gallois) menfaatine idi). Aynı anda, mültinasyonal bir sistemin taraftarı olan, Acton gibi bâzı liberallerin, milliyetin hürriyete ve refaha değil, fakat kavgacı ruhun ve ilkel içgüdülerin tehlikeli gâlibiyetine yol açtığını savunarak, milliyetçiliği ciddi bir tehlike olarak gösterdikleri doğrudur²¹. (Hedva Ben-Israel de, Acton'un düşüncesinde, tribal gerilemeden ve manevî üzerinde biyolojik'in zaferinden bahsediyor).

Bununla birlikte, irâdecî anlayış, liberal demokrasi ilerlediği sürece başarı kazanmaktan geri kalmamıştır. Bu başarı için kâh Kant'ın evrenselliğine başvurmuştur (Kant'a göre, "Devlet bir mülkiyet değildir, [*patrimonium*]; üzerinde kendisinden başka hiç kimsenin emretme ve düzenleme hakkı bulunmayan bir insanlar toplumdur" *Zum ewigen Frieden*), kâh *Risorgimento*'nun İtalyan yurtseverlerinin görüşünden (meselâ bir Mancini "her millete kendisinin ve bütün ülkesinin hükümranlığını [*signoria*] veren, ona teşkilat-

²⁰ Holizm taraftarı. Holizm, özellikle Duhem tarafından savunulan, bilim kuram öğretisi. Buna göre bir bilimsel önerme hiç bir zaman tek başına tecrübenin kistasına vurulamaz, bu, ancak bilim dalının tümü için yapılabilir (B.Y.).

²¹ Lord Acton, "Nationalism," (1862) in *The History of Freedom and Other Essays*, ed. J.N. Figgis ve R. V. Lawrence (Londre, 1919).

lanma ve emretme, ihtiyaçlarına uygun bir hükümet seçme yeteneği veren, ona milletten bir devlete dönüşme hakkı veren ilkeyle övünmektedir"²²) Henri Hauser gibi tarihçilerin ("bir ortak yaşama arzusu") ve Durkheim gibi sosyologların ("bir ortak irâde")²³ tahlillerine kadar, halkların kendilerine sâhip çıkma hakkını yardıma çağırmıştır.

Millî Kimlik ve Kutsallaştırma

İyice düşünüp taşındıktan sonra, millet-halk-devlet münâsebetinin, en amelî tarzda ancak millî kimlik mefhumu etrafında anlaşılabilirliği ortaya çıkar. Şüphesiz, uzun zamandan beri ve aksi bir tesadüfle moda olan, bir çok klişeyi taşımış ve taşımakta olan, millî mizaç kavramıyla gerçekleştirilecek her türlü yaklaşımı bertaraf etmek şartıyla. Gerçekten millî kimlik ancak şahıs ve grup diyalektiği çerçevesinde tanımlanır. Burada iki parametre birleşir: Bir yandan, fertteki bir ortak bütüne, hem sosyal gruba ve hem de millî ortaklığa (collectivité) mensup olma şuuru; diğer yandan, bu grubun ve bu ortaklığın diğer millî ortaklıklara nazaran farklılığının şuuru. Bu toplum ve kültür antropolojisinde anahtar unsur, kendinin ve özsaygının (dignité) tanınması hakkının talebiyle birlikte, bir cemaata ruhî, maddî ve manevî mensubiyetin mükafatlandırıcı duygusudur.

Böyle bir millî kimlik şuuru, aynı ülkede bölgelere ve sosyal kategorilere göre farklı biçimde gelişir. Hiyerarşinin ortasında, pilot bir röl oynayanlar genellikle seçkinler ve onlar arasında da entelijentsiyadır, halbuki halk kitleleri, işçiler ve hattâ köylüler en son etkilenenlerdir (şehirleşme ve sosyal hareketlilik milliyetçilik ve ferdî ve ailevî stratejiler arası birleşmede önemli bir yer tutarlar). Bu veriler çerçevesinde, ve XIX. yüzyıl Avrupası'nda milliyetler hareketi örneğinden hareketle, Miroslav Hroch, üç safhalı bir zaman modeli inşâ etti. A Safhası: esas itibarıyla kültürel olan bu safha, dilin gelişmesiyle, edebiyatla, folklorla, arkeolojiyle belirginleşmiştir. Sonra, bu *take off* (yüklenme, havalanma) türünün arkasından, B safhası, yurtseverliğin ve kimlik iddiasının canlandığı ve bir devlet teşkil etme ehliyetinin tanınmasına çalışan, etkili küçük bir azınlığın eylemi safhasıdır. Nihayet, C safha-

²² 7 Aralık 1861 tarihli nutuk, *Discorsi parlamentari sulla questione romana* (Florence, 1871), 9.

²³ Henri Hauser, *Le Principe des nationalités* (Paris: Alcan, 1916), 7. (H.Hauser, bu prensibin "bir yanlış açık fikir diye adlandırılabilen şeyin tipi" olduğunu beyan etmekle işe başlamaktadır. Durkheim'inki gibi Hauser'in düşüncesinin de Birinci Dünya Harbi ile ve ondan beklenenlerle etkilenmiş olduğunu ifade edelim.

sında, milliyetçiler kazanmıştır: Kamu alanında ve siyasî alanda kitle baskınlarına şahit olunur, bu ulus-devletin yaratılışının arefesinde ya da ertesinde, halkın yoğun desteği demektir²⁴.

Ortak bir davranış eski ve yeni milliyetçilikleri nitelendirir: Kutsallaştırma süreci, Malraux'nun belirttiği gibi, "zihin bir millet fikrini doğurur, fakat onun hissî gücünü meydana getiren şey, hayâl cemaatidir". Zira, hayâliye ve kutsala çağrıda bulunmayan milliyetçilik yoktur. İşte bu -bayraktan ve millî marştan dinî ve millî bayramlara kadar- bütün bir âyinler ve semboller yelpazesini genellikle rafine bir sahneleme ve gösteri sanatıyla ifade eder.

Donal Kerr, - "protestan" İngiltere ve "katolik" İrlanda arasındaki yüzyıllık mücadele-, "papa taraftarları" ve (papada Deccal'in suratını görecektedir) "papa karşıtları" arasındaki harplerin bütün öfkesiyle beslenmiş ve işkencenin hatırlanmasıyla güçlendirilmiş mücadele gibi bir ideal örnekten hareketle, bu dinî ve millî mensubiyet arasındaki aynileştirmenin (identification) nasıl bugüne kadar uzandığını tasvir ediyor. Bu durum, İrlanda'da 1960 yıllarına kadar böyle iken İngiltere'de kraliçe hâlâ kutsallaştırma âyini sırasında İsa olmaya ve *Fidei Defensor* ünvanını taşımaya devam etmektedir (bu ülkede protestanlığın dağılması Resmi Kilise'nin yanında çok sayıda küçük kiliselerin ve rakip tarikatların mevcudiyetiyle açıklanmış olsa bile durum böyledir). Teşkilatlanmış dinlerde mevcut dini yayma gayretiyle uyarılmış olan ve (XIX. yüzyılda "milletlerin İsa'sı" diye tanımlanan) Polonya örneğinde gözcü bir tarzda tekrarlanmıştır, fakat bir çok ülkede de -Katalonya için Monserrat'dan Hırvatistan için Zagreb'e kadar, Yunanistan için Ortadoksluktan siyonizmin serüvenlerine kadar- varlığını hissettiren bu meşrulaştırma mantığı, hatırlanabilir savaşlarla nöbet değiştirmiş olan "kutsal" savaşlar yaratarak İslâm'dan Hinduizm'e, Hristiyanlık dışı dinlerde de yayılmaktadır.

Hedva Ben-İsrail de, semboller, imajlar ve metaforlar gibi muhtelif misâllerle süslediği bu boyut üzerinde ısrar etmektedir. Her yerde millî kahramanların azizler arasına katılması tabii hâllerdendir. Her yerde kutsal topraklara saygı gösterilir: Japon okullarında uzun zaman takım adaların tanrıların vücuduna göre biçimlendirildiği okutulmuştur, bununla birlikte Güney

²⁴Miroslaw Hroch, *The Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985). Ernest Gellner'e de bkz., "L'avvento del nazionalismo e la sua interpretazione: i miti della nazione e della classe", in *Storia d'Europa*, ed., Perry Anderson (Turin:Einaudi, 1993).

Afrika'da Kalvinist *Voortrekkers*'ler, kendilerini arz-ı mev'ûdu arayan İsrâilîoğulları olarak görüyorlardı²⁵.

Öyleyse buradan hareketle ikili bir kutsallaştırma süreci açılabilir. Bir taraftan, dinin, inancın ve millî kimliğin âmili olarak ve milliyetçiliğin besleyici gıdası olarak teşkilâtlanmış bulunan cemaate mensubiyetin bir âlet hâline getirilmesi gözlenmektedir. Diğer taraftan, millet bizzat din hâline yükseltilmiş ve kültü ve âyin usulüyle, şehitliğiyle ve seremonileriyle, aşkının ve mutlakın sıfatlarıyla techiz edilmiştir. Hattâ, modern ve laikleştirilmiş bir bakış açısına kadar, ulus-devlet, Fransa'da vatan ve Cumhuriyet (La République) dini örneğinde olduğu gibi yeni bir dinin kaynağı ve yatağı olmaktadır.

II. Ulus-Devlet'in Yıkılışı: Ulus-Devlet 'in Dışında Millî

Bu ikinci kısımda, bir bakıma birinci kısmın tersi olan bir yöntem teklif ediyoruz: söz konusu olan, millet ve devleti inşâ süreçleriyle aydınlatmaktan daha çok, millet, milliyetçilik, halklar ve devletler ile ilgili fikirleri, başarısızlıklar, sorunsallaştırmalar ve aşmalar çerçevesinde aydınlatmaktır. Devlet ve milleti biri birine göre anlamaktan daha çok, devletin yokluğunda millet fikrini aydınlatmak ya da üniter bir milletin yokluğunda devlet fikrini anlamak sözkonusudur. Diğer bir ifadeyle, bu ikinci kısımdaki beklenti şudur: devlet=millet tarzındaki modern denklemin terkedilmesine karar verildiği zaman, "Milletler, halklar ve devletler" arasındaki ilişkiler hakkında başka bir şey öğrenilir mi?

Devletin millete eşit olmadığı (ve halkların müesses milletlere eşit olmadığı) varsayımının benimsenmesi, bugünün tarihçesine yönelik bir tavsiyeye çok büyük bir yer, çok güzel bir yer vermek: devlet ve millet çiftinin işleyiş bozukluklarının ehemmiyetini abartmak, (sonuçlarından memnun kalmak ya da endişe etmek için) ulus-devletin "bunalım"ını değerlendirmek ve "millî-ötesi" (post-nasyonal) bir gelecek belirlemek değil midir? Profesör Hedva Ben-İsrail'in adlandırdığı gibi, tarihçilerin ve her disiplinindeki bilim adamlarının millî olgu önündeki davranışı, XIX. yüzyıldan beri çok güçlü bir şekilde tekâmül etmiştir. Millet ve ulus-devlet mefhumlarından başka hiç bir mefhum, bu noktada tarihçiyi yazdığı tarih tipine ve bunun gerçekleştirilebilen okunuş tipine karşı sorumlu tutamaz. Tarihçilerin eski tutumu, tarih-

²⁵ Hedva Ben-Israel, "The Rol of Religion in Nationalism: Some Comparative Remarks on Irish Nationalism and on Sionism," *Religion, Ideology and Nationalism in Europe and America* (Jerusalem, 1986), 331-40.

çilerin sosyal r l n n milletinin kutsal tarihini yazan lâik ruhbanın (clerc) r l yle karıştırılabildiği  l de, milletlerin kuruluşunun iyiliklerini değerlendirmek idi ise de, bugün en yaygın tutum (tam bir ittifak olmasa bile), milletlerin ve devletlerin kötülükleri üzerinde ısrar etmekten ibârettir. XIX. y zylda, tarih i, devletlerin ve milletlerin kuruluşunun tarihi içinde, aklın millî tarihi hik ye ediŐ biçimini süslediği ve ins nileŐtirdiđi tutku ve kahramanlık ile tam olarak temasa geçiŐi sâyesinde yükseliŐiyle ilişkili herŐeyi sevebiliyordu. Şüphesiz, XX. y zylda, artık durum aynı olmayabilir: Milliyet liliğin Birinci Dünya Harbi'ndeki katliamlar, İkinci'deki imh  hareketleri ve bütün asrın akılcılıkları ortasındaki görüntüsü, milletin, devletin, ulus-devletin ya da Şu veya bu halkın inceleme konusu olarak seçilmesini bile sevimsiz hâle getirmektedir.

Bu ikinci kısım boyunca, millet, halk ve devlet arasındaki bağları " zmemeyi" teklif etmek, milletin bunalımı fikrine bel bağlamak anlamına gelmez. Aynı Şekilde, bâzı ulus-devlet biçimlerinin sonunu tespit etmekten memnun kalınarak post-nasyonal bir çağın doğuşu da öngörülemez. Bugünün tarihçisi, artık, geçmiş hakkındaki anlatuklarından ve yazdıklarından dolayı suçsuz olmadığını bilmektedir; aynı hileler içine düŐmedikçe, kendisini, post-nasyonalin -ya da tersine millî tarihin Ő iri,  ğretmeni veya m cidi rölünü oynayabiliyormuŐcasına "milletlerin dönüşü"n n- kahramanı il n edemez. Eğer bu ikinci kısımda millet, halk, devlet fikirlerini birleştirmek yerine ayırŐturmaya teklif ediliyorsa, bunun amacı, bu terimlerden herbirini daha iyi anlamayı denemek ve tartışmaya açmaktır, yoksa gelecek hakkında bahse girmek değildir.

Millet, halk ve devletin ayırŐabildikleri durumun tarihini incelemek, ilk bakışta bir azınlık tarihiyle sınırlanabilir. Bir millet için devletin yokluğuna ya da bir devlet için birleşmiş milletin yokluğuna, ancak azınlıkların mevcut olduğu durumlarda ya da bunalım anlarında; zamanda marjinallik, mekanda marjinallik durumlarında rastlanıldığı umumiyetle iddia edilmiştir. Öyleyse, burada nazarı dikkate aldığımız bir çok bildirinin asıl hedeflerinden biri Şüphesiz, milletler, halklar ve devletler arasındaki kopukluğu giderebilen bütün durumları tarihin merkezine yerleŐtirmekten ibârettir. Milletler, halklar ve devletler arasındaki uyumsuzluğu tarihî ve coğrafi durumlarına  it bütünlüğün, çok geniş bir biçimde yaygınlaŐmıŐ bir  rneği temsil etmesini ve, birçok bakımdan, milletler, halklar ve devletler arasında tam kaynaşmanın istisn i bir durum olmasını m Ő hede etmek esas beklentidir. Bu mânâda, tarihçiler çok uzun zamandan beri millî tarihlerinin hik yelerini istisn i ve

hayali durumlara uyan bir ilkeye (bir ulus-devletin inşâsı ilkesine) göre yazmışlardır. Biz tarihte milletler, halklar ve devletler arasındaki ilişkilerin, biri normal temsil eden (milliyetçi sapmaya düşmeyen üniter ve hoşgörülü ulus-devlet) ve diğeri marazîyi temsil eden (ister devlet ister millet terimlerinden birinin yokluğu ya da zayıflığı, ve demek ki yüksek bir va'd ve milliyetçi bir sapma) iki kategoriye göre değerlendirilebileceğini ve basitleştirilebileceğini düşünmüyoruz. Alexandru Dutu'nun dediği gibi, her "etni"nin bir millet doğurmak zorunda olduğunu ve her milletin de bir ulus-devlet doğurmak zorunda bulunduğunu düşünmek, bizi tarihin dar düşünceli ve fatalist (kaderci) bir vizyonuna sürükler.

"İmparatorluklar" başarısızlığa mahkum mudurlar?

Bir devlet ve birleşmiş bir millet arasındaki birliği tarihî tekâmülün kaçınılmaz normu olarak telâkkî etmenin belki de en klasik tarzı, uzun zamandır çok milletli imparatorlukları iç çözümlüğün darbeleri altında yok olmaya mahkum olarak telâkkî etmek olmuştur. Varlıklarını, üniter milliyetçilik çağında modası geçmiş ucubeler hâline gelmiş imparatorlukların yok oluşuna borçlu bulunan modern milletlerin sayısı çoktur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Roma Cermen İmparatorluğu'na karşı doğmuş olan batı Avrupa'nın milletleri (Fransa), kimliklerini katolik evrenselciliğine karşı dinî partikularizmle kazanan milletler (Donal Kerr'in hatırlattığı gibi İngiltere), Osmanlı İmparatorluğu'nun çözümlüğünden ortaya çıkan Balkan milletleri, 1919 Avrupasından çıkan milletler, sömürgeci İmparatorlukların sonunda ortaya çıkan amerikalı, afrikalı ya da asyalı milletler. Halklar ve milletler topluluğu olarak imparatorlukların zamanı geçmiştir, deniliyor.

Otto Dann'a göre, çok milletli "imparatorluk"ların farklı biçimleri, XIX. yüzyılda siyasî modernleşme yollarını takip etmekte beceri gösterememişlerdir. Bir imparatorluğu ya da eski federalizmin durumunu (meselâ cermen konfederasyonunu), yok olmaya mahkum bir biçim olarak, modernleşmeye bir engel olarak telâkkî etmek, XIX. yüzyıl liberallerinin ve demokratlarının düşüncesinin açık bir gerçeği olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca doğmuş yeni Avrupa devletlerinin birçoğu, böylece, merkezileşmiş devletin ve milletin tarihi o zaman tamamen federalizme tezat teşkil ettiğinden merkezileşmiş ulus-devlet modelini benimsedi.

Gerald Stourzh'a göre, 1867 Uzlaşması'ndan sonra Avusturya İmparatorluğu birden bire, siyasî-ıdarî modernleşmeye bağlı zorunluluklar ve çok milletli rejimin birleştiriciliği arasında doğabilen uyumsuzluklarla karşı karşıya

gelmiştir. 1870 yıllarının başından 1914 Harbi'ne kadar, "ayırma yoluyla yatıştırma" prensibi (milliyetlere toprağa dayalı değil fakat temsil edici ayrı müesseseler çerçevesinde idarî otonomi verme olgusu), eğitim-öğretim müesseselerinden başlayarak idarî ve sosyal hayatın (itfaiyeci birliklerine kadar!) bütünü tanzime varıncaya kadar çok geniş bir biçimde yayılmıştır. Ayrılmanın son evresi, seçim barajıyla ve 1900-1914 yılları arasında ayrılmış olan idarî bölgeler sistemiyle alâkalı reformlar çerçevesine ulaşmıştır. Böylece, devlet ve ülke birliği arasındaki aynileşmeyi muhafaza etmek istediğinden, fakat modern milliyetler ilkesini tanımayı da kabul ettiğinden, Habsbourg monarşisi, şüphesiz (uyrukları nezdinde) kimlik ve rejimin meşruluğu bunalımına güçlü bir biçimde katkıda bulunmuş olan hakikî bir "etnik" ayırım sürecinin gelişmesine zemin hazırlamak zorunda kalmıştır.

Rusya'da ve eski Rus İmparatorluğunda yeni bolşevik iktidarın karşı koymak zorunda kaldığı çok milletli bağlam, aslında farklıdır fakat ana çizgileriyle aynı ikilemi sergilemektedir. Ülkesinde farklı milliyetlerin hukukî varlığını tanımayı kabul eden modern bir siyasî rejim, milliyetlerine verilmiş hakları ve rejiminin zorunlu birliğini nasıl uzlaştırabilir? Sırasıyla Valery Tichkov ve Michael G.Smith'in tebliğlerine göre, SSCB'nin tevârüs ettiği imparatorluk ikilemi hâlâ son derece karmaşıktır. Yeni rejim hem milliyetler konusunda çarların mirâsıyla alâkayı kesme arzusunu ispat etmek (mültinasyonalizme açık gözükmek) hem de başlangıçtaki sosyalist bir devlet yaratma eğilimine sadık kalmak (millî farklılıkları azaltmak) zorundaydı. Valery Tichkov'a göre, bu sebeple, Sovyet rejimi milliyetler konusunda iki yüzlü bir politika tâkip etmişti. Bir yandan, yeni bir federal millet tipinin, varlığı tanınmış (1917'de birlikten çekilme hakkı da dâhil), bütün güçlülere rağmen ülkesi ve sınırları belirlenmiş ve idarî ve kültürel otonomisi ilân edilmiş bir çok milliyetten oluşan bir millet türünün hukuken ve şeklen inşâsı. Diğer yandan bir süper sosyalist ulus-devletin inşâsı adına, bütün bağımsızlık ya da gerçek otonomi girişimleri, ya siyasî yollarla (parti tarafından icrâ edilen aşırı merkezileşme) ya da 1930-1940 yılları boyunca büyük çaplı katliam (kozaklar) veya halkların tamamen sürülmesi (Koreliler, Kırım Tatarları, Volga Almanları, vs...) gibi terör vasıtalarıyla bastırılmıştır. Bir yandan, SSCB, mahallî seçkinlerin yükseltilmesi üzerinde temellendirilmiş 53 millî zâtiyetin hukukî bir mimarî kompleksini inşâ ederek "millet meselesinin tam çözümünü" gerçekleştirmiş olduğunu ilân edebilir. Diğer yandan, Stalin devrinde miras kalan şoklar yüzünden ve hattâ milliyetlerin iktisadî ve kültürel gelişmesi olgusundan dolayı, sosyalist vatan ve millî duygu arasındaki ziddiyet,

1960 yıllarından 1980 yıllarına kadar büyümüştür. Avusturya-Macaristan'ın İmparatorluk sistemi gibi Sovyetler Birliği'nin yeni imparatorluk modeli de, vatandaşlık (sovyet vatandaşlığı) ve milliyet -bu milliyet, ister merkez tarafından dayatılmış bir isnad milliyeti olsun ister bir millî duygunun mirası olsun- arasındaki kimliksizliğe dayanan bir devletin bütün tezatlarını göstermiştir. Hakikî bir şimdiki zaman tarihi denemesi olan bildirisinin ikinci kısmında, Valery Tishkov, 1989-1991 yılları boyunca çözümlenmiş eylemi içinde olanların, eski Sovyetler Birliği'nin en çok zarar görmüş ve en az gelişmiş milliyetleri değil fakat en güçlü milliyetler olduğunu göstermektedir. Bu, Sovyetler Birliği'nin ilk ve son başkanı Michael Gorbatchev'in iktidarını zayıf cevherinden ayıklamış olan ulus-devlet modeline göre vatandaşlık ve milliyet arasındaki bir kimliğin yeniden kurucusu hâkim bir rus siyasî iktidarının yeniden doğuşudur.

Elbette, tarihte her zaman olduğu gibi, bir tarihin sonu, olağanüstü bir çözümlenme, geriye dönük (retrospective) bir okumayı tahrik etmektedir. Michael G.Smith de, 1920-1930 yılları boyunca lisan konusunda sovyet iktidarının son derece ince ikili oyununun ne olduğunu göstermektedir: bir taraftan, millî dillerin tanınması ve geliştirilmesi politikası (mahallî seçkinler aracılığıyla temin etme tarzında "yerlileştirme"), diğer taraftan, parti ve sovyet yurtseverliği vasıtasıyla ruslaştırma. Tamamen mahallî önemsiz yönetimi millî dile bırakan ve seçkinlerin ortak vektörü, sosyal yükselişin zorunlu geçidi ve nihâyet, bir kültür hegemonyasının teminatı rölünü Ruslara tahsis eden hakikî bir dil ayrılığı yüzünden, sovyet iktidarının dil ve kültür konusunda iki dilimli oyunu (bağlı millî kültürlerin gelişmesi, seçkinler ve parti tarafından yeni-ruslaştırma), sovyet rejiminin düşüşüne kadar içine kapanmış genel paradoksun iyi bir yansımasıydı.

Valery Tichkov'un dikkat çekerek ve tartışmaya açarak telkin ettiği gibi bu XX.yüzyılın sonunda SSCB'nin düşüşü örneği, her çok milletli imparatorluğun bir gün yıkılmak zorunda olduğunu ifade eden kaideyi tasdik ediyor gibidir. SSCB'nin eski "sovyet bilimi"nin yakınlerini iyice yalanlamış olan şaşılacak düşüşüyle, bu kaide sanki tarihin bir kanunu hâline gelmiştir. Bütün bu hukukî hilelere rağmen, iktidarlara ve milliyetleri birbirlerine karşı bölme taktiğine rağmen, (Stalin'in SSCB'nde olduğu gibi Habsbourg'lar Avusturyasında da) milletler üstü bir yurtseverlik icadına rağmen, imparatorluklar ya da SSCB tipindeki yeni imparatorluklar, şu evrensel kanunu kabul etmedikçe dağılmaya mahkum olurlar: Modern siyasî bir iktidar, vatandaşlık ve milliyet kimliği üzerine -bir devlet ve kültürel açıdan birleşmiş bir millet arasındaki ayniyet üzerine- dayanırsa ancak o zaman istikrara kavuşur.

Bununla birlikte, eğer eski sovyet hânedânının düşüşü örneği, imparatorlukların çok genel ve netice itibariyle çok bayağı çehresi içinde düşüşü kanununu doğruluyorsa da, bu, sözkonusu kanunun modern bir millet ve bir devletin ne olduğunu, milletler, halklar ve devletler arasındaki zorunlu bağların ne olduklarının ya da neler olması gerektiğinin ciddi, ayrıntılı ve kat'î bir tanımını temin edebildiği anlamına gelmez. Olsa olsa, millet-devlet çiftinin negatifiyle bir aydınlatmaya sâhip oluruz: Kimlik (ayniet) olmadığı zaman, ayrılmanın sürekli bir tehdit olduğunu biliyoruz. Eski Sovyetler Birliği'nin çözülüşü sonucu ortaya çıkan devletlerin bugünkü durumu, azınlıklar meselesi, Rusya'yı tehdit eden bir iç patlamanın riskleri ya da yeni devletlerde güçlü rus azınlıklarının mevcudiyeti, Kafkasya savaşları, bizi yeniden tedbirli olmaya zorlar. Sovyet imparatorluğunun yıkılışının kaçınılmazlığı fikri, zorunlu olarak bize, post-emperyal devrin milletlerinin ya da ulus-devletlerinin ne olduklarını tanımlamak için ipucu vermez. Aynı şekilde, Avusturya-Macaristan'ın 1919'da yeni devletlerin kuruluşuyla onaylanan çözülüşü çok milletli bir imparatorluğun yıkılışının belki geriye bakarak kaçınılmazlığını ispat ediyor, fakat -bugün bilindiği gibi (Eski-Yugoslavya, Çekya ve Slovakya'nın ayrılışı) - yeni milletlerin ve ulus-devletlerin kaçınılmaz varlığını ispat edemez.

Çok milletli imparatorlukların yıkılışı kanunu, düşünülebilenin aksine, zorunlu olarak ulus-devlet modeline kazanç sağlamaz. Fransa gibi bir ülkede, Sovyet İmparatorluğunun çöküşünün ve Avrupa milletlerinin yeni haritasının, ulus-devletler ilkesinin zaferi olarak kutlanmamış olmasını kaydetmek ilgi çekicidir; oysa XIX. yüzyılda hattâ 1918'de Avusturya'nın ya da Çar İmparatorluğunun yıkılışı karşısında olduğu gibi Osmanlıların çözülüşü karşısında da, Fransızlar çoğunlukla ulus-devlet ilkesinin yayılmasını ve evrenselliğini kutluyorlardı. 1989'un yeni milletler Avrupası'nın 1789 Fransız ilkesinin doğuşu olarak değil fakat bir kaos tehdidi olarak algılandığını görmek de ilgi çekicidir. Artık, imparatorluklar ve eski rejimin halklarının hapishaneleri karşısında akıl ve barış ilkesini taşıyan ulus-devlet değildir; bu, blokların ve yeterli bir düzen temin eden yeni imparatorlukların -şurada ya da burada duyulan- düşmüş sistemidir, ve bundan böyle karışıklıkların, harbin ve akılsızlığın körükleyicileri olanlar ulus-devletlerdir. İmparatorlukların çöküşü entelektüel açıdan eski milliyetler ilkesine fayda sağlamaz. "Her halka milleti her millete devleti" tarzındaki hikmetli söz, yeni bir düzenin teşekkülünün değil düzenin çözülüşünün sinonimi olmaktadır.

Bu bakış açısının tersine dönmesi, çok milletli devletlerin düşüşünün tek Avrupa örneğinden daha geniş bir bağlam sâyesinde aydınlatılmış olmasıdır. Bir devlet ve bir millet arasındaki kimlik (aynîyet) ilkesinin, bütün prestijini yeniden kazanabildiği bir sırada, bir millettten ne anlaşıldığının ve millet, halk ve devlet arasındaki bağların ne olması gerektiğinin mütecânis bir tanımını gitgide daha da hassaslaştırmış olan yeni milliyetler biçiminin ortaya çıkışıyla söz konusu ilke kendi birliği içinde bizzat kendisini sorun hâline getiriyordu. Ulus-devletin, “zamanı geçmiş ucubelerin”, yâni imparatorlukların düşüşüyle “yukarı”dan kazandığı sanıldığı sırada, belki de o, “alt”tan oynanmış olan başka bir oyunla, mevcut bir ulus-devlet “altında” ortaya çıkmış olan milliyetlerin ya da milletlerin îcâdı oyunuyla, kaybediyordu.

“Taban”ın Ulus-Devleti Yeniden Sorun Hâline Getirmesi

Hedva Ben-İsrail’in bildirisinin başında dikkat çektiği gibi, ulus-devletler arasında hiçbir devlet, birçok millete bölünme tehlikesinden korunmuş değildir. Çok milletli imparatorlukların başına gelebilen, ulus-devletlerin de başına gelebilir. Tek fark şudur: İlk durumda, milliyetler şeklen menşe’inden itibaren tanınmış olabilirler; halbuki, ikinci durumda, halklar ve milliyetler, bir ulus-devletin dâhilinde şöyle ya da böyle başarılmış bir yaratma ya da yeniden yaratma sürecinden doğarlar.

Bu meselenin uzun zamandır “azınlıklar” deyiimiyle hatırlanmış olması bile, bu tarihi bir azınlık tarihi, bir marjinal ve sınırlı tarih hâline getiriyordu. Günümüzde, “taban”ın gerçekleştirdiği bir tarihe bağlı tarihçilerin çalışması sâyesinde ve hattâ toplumbilimciler ve insanbilimciler tarafından bu konuya gösterilen alâka sâyesinde, devletsiz milliyetlerin muhtelif biçimleri sorunu akademik çalışmaların ve incelemelerin öncelikli konuları olmaya başladı. Özellikle Patricia Seed, Michael D. Behiels ve Paul Smith’in bildirilerinde yer alan bu tahlillerin esas katkısı, devletin ve özellikle milletin nesnel ve sâbit zâtîyetler olarak telâkkî edilemediğini göstermekten ibârettir; öyleyse ulus-devletin varlığının ve tanımının durumu da aynıdır. Yeni milletler ya da milliyetler yaratma girişimlerini incelemek, halk ve millet fikri arasındaki *ilişki* üzerinde, yâni katılımın ve millî mensubiyet duygusunun muhtelif dereceleri üzerinde ısrarla durmayı gerektirir. İlmî incelemelerde olduğu kadar çağdaş siyasî nutuklarda da millî “kimlik” teriminin başarısı buradan gelmektedir. Bugün “milletler”in nesnel varlığını ispat etme yerine bir halkı ve bir mensubiyet duygusunu birleştirebilen bağın gücü gösterilmeye çalışılıyor; ulus-devletten ziyâde millî kimlik araştırılıyor.

Fakat “küçük vatanlar”ın mevcudiyeti bugünle tarihlenmez. Bunların millî tarihlerin yazımıyla maskelenmiş olan önemleri, yeniden keşfediliyor. Paul Smith tarafından incelenmiş olan, Fransa ve Almanya arasındaki Alsas örneği, öze âit bu görüş açısına bağlıdır. Bu herşeyden önce temel bir örnektir, çünkü o, XIX. yüzyılda millet tanımı hakkındaki entelektüel tartışmalar için -yâni kesinlikle “Alsas millet”ini değil ya Fransız milletini ya da Alman milletini tanımlamak için- bir nevi ekol örneği olmuştu, bunların en meşhuru Mommsen’i Fustel de Coulanges’in karşısına çıkararak tanıdı. Bunun daha sonra ilgi çekici bir örnek olduğu, Alsaslıların, kimliklerinin muhtelif tanımları arasında, -başkaları tarafından kendilerine atfedilen kimlikler (tarihî bağlar sebebiyle Fransız olmak, dil ve “ırk” cemaati bakımından Alman olmak) ve bizzat kendilerinin tanımlamayı deneyebildikleri kimlikler arasında- nasıl gidip gelebildikleri incelendiği zaman görülmektedir. Böylece, Alsaslılar için 1871-1918 yılları arasında bir millete mensubiyet meselesi, bir “etnik” zorunluluğun (Almanya) sonucu ya da siyasî-hissî bir seçimin (Fransa) sonucu olmaktan ziyâde, Fransa’ya sadakatleri (1871’de Alman ilhakından sonra) ve Alsas’ın Avrupa’nın sanayi lideri ve sosyal demokrasinin gelişmesi ve sosyal kanunlar konusunda en ileri ülke olan Almanya ile iktisadî ve sosyal bütünleşmenin kendilerine sağladığı menfaatları arasında, sürekli olarak pazarlık konusu yapılan bir kimlik dâvâsıdır.

Avrupa milliyetçilikleri arasındaki tezatların da sembolü olan bu Alsace örneği, bizim genel konumuz açısından, bir millete mensubiyette artık tek veriyle bütünleşilmediğini fakat dâimâ karmaşık bir kimlik(ler) tarihine bağlı kaldığını göstermektedir. Oyun iki fâil arasında, bir taraftan hakikî bir şahsiyet olarak temsil edilmiş millet ya da halk, ve diğer taraftan bir devlet ya da milletin eğer girişimler ve engeller (dilini bulmak, komşularını yenmek, iş bölünmelerinin üstesinden gelmek) parkurunu başarması kaydıyla, kendisine millet vaadedilmiş olan hükümran bir siyasî biçim arasında gerçekleşmez. Fakat oyun, kesinlikle ayrılıklara saplanıp kalmamış olan birçok fâilin karmaşık bir komplikasyonudur.

Alsace örneğinde, Paul Smith, 1914 Harbi’nin eşiğinde millî sorun karşısındaki davranışları üç tipe ayırır: Alsace’a bir mevki eşitliği sağlayan bir Almanya çerçevesinde tedricî bir bütünleşmeyi kabul edenler; bu iktisadî ve siyasî bütünleşmeye rıza gösteren fakat bir alsas halk kültür kimliğine sığınanlar; nihâyet Alman hâkimiyetine karşı Alsace’ın hakları için savaşarak Fransa’ya sadaketi sürdürmek isteyenler. Şimdi bu karmaşıklık karşısında, ne “etnik” benzerlik sâyesinde Alman asimilasyon mefhumu (çünkü bir bütün-

leşmeyi kabul eder gözükkenler tabandan bir alsash kimlik yaratmayı denemektedirler) ne alsas halkının fransız ortak hür seçim mefhûmu (çünkü 1918'de Fransa ile yeniden buluşmalarını kutlayan Alsashlıların büyük bölümü, 1914'ten önce Reich ile bütünleşme fikrini kabul etmişlerdi), nihâyet ne de alsaco-alsash bir mütecânis özerkçilik mehfumu (özerkçilik siyasî olmaktan daha çok kültürel, kendiliğinden olmaktan daha çok taktik bir hak iddiası olabilir), farklı biçimlerde tezâhür eden ve sürekli tekâmül hâlinde olan bir kimliği anlatabilir.

Öyleyse, "milletler devlet kurmayı nasıl başarıyorlar" sorusuna nazaran, "milletler nasıl türetiliyor?" sorusu daha önemlidir. Devletlerin eski Avrupa'nın ortasında bile, millet olarak varolmanın tanrıça Kleio²⁶'nun bir verisi olmadığını, fakat sürekli bir hak arayışının, çapraz kimliklerin, yaratmaların ve yeniden yaratmaların hedefi olduğunu gözlemek, birden bire milletler, halklar ve Avrupa dışındaki milletler arasındaki ilişkilere tamamen başka bir gözle bakma imkânı sağlamaktadır. Madem ki Avrupalı milletler kimlik inşâsı olgularındırlar, öyleyse diğer millet biçimlerini eksikliğin, gecikmenin ya da katıksız hilenin sinonimleri olarak telâkkî etmek mümkün değildir.

Catherine Coquery-Vidrovitch'in Siyah Afrika'da millet sorununun ele alındığı tarzı baştan sona yeniden değerlendirmeyi teklif eden bildirisinde göstermek istediği husus, işte budur. O, Afrika'da millî olgu hakkında hâlâ sâhip olunabilen tuhaf vizyonlara karşı uyarıda bulunmaktadır. Afrika'daki millet ve devlet biçimlerini ulus-devlet normuna göre ölçen bu vizyonlar, Afrika'nın gerçek ulus-devletlerinin mevcûdiyetini ve hattâ fiilen, günümüzde ve gelecekte ulus-devletlerin varolması imkânını dâimâ inkâr etmiştir: Çok kabile ve fakat az devlet, sayısız etnik mozaik, fakat millî müesseselerin azlığı.

Bu karikatürlere karşı, Catherine Coquery-Vidrovitch, Afrika'da milletin yerini yeniden düşünmeyi, diğer bir ifâdeyle, işe başlamak için, Afrika'nın tarihini yazmanın başka bir tarzını teklif etmektedir. Her şeyden önce bu, Avrupa sömürgecilerinin gelişinden önce iktisadî, dinî birliğin ve siyasî iktidârın kusurlarını birleştiren ulus-devletlerin tarihinin tanınması ve yazılması anlamına gelmektedir. Başka yerlerde olduğu gibi Afrika'da da devletin zamanının ve millî biçimlerin, kabîleler zamanına üstün gelmiş olduğunu ye-

²⁶ Yunan mitolojisinde dokuz tanrıçadan ya da ilham perisinden ilki. Epik şiirin ve tarihin esin perisidir. Heykellerinde, başında defne dallarından bir taç, elinde bir tomar, bir trompet, bir kitara ya da bir su saatiyle betimlenmiştir.

niden tanımak. Bunun içindir ki, etni teriminin kullanımını ve bunun sebep olduğu karışıklıkları da reddetmek gerekir: Sömürge öncesi ulus-devletlerin biçimlerinin tarihi ile, sömürge hâkimiyeti altında ortaya çıkmış olan değişmeler ile, bağımsız devletlerin yakın tarihi ile, şehirleşme ile, artık Afrika'da etninin mevcudiyetine inanmak mümkün değildir, Avrupa'da *sui generis* zâtiyetler olarak milletlerden ve halklardan bahsetmek mümkün olmadığı gibi. Eğer Avrupa'da olduğu gibi burada, Eski-Yugoslavya'da olduğu gibi Ruanda'da "etnik" duygular mevcutsa, bunlar tevcihin, yardıma çağırmanın, hak iddiâsının sosyal, kültürel ve siyasî süreçlerinin sonucu oldukları içindir. Meselâ bunlar, yeni siyasî iktidarlarını sağlam bir temele oturtmak için bir etniye başvurma ihtiyacında olan Afrikalı siyasî liderlerdir. Bu, siyah Afrika'nın tarihi, tabii bir hâlde ya da ulus-devletlerin istikrarsız oldukları millî olgunun çocukluğu hâlinde kaldığı için değil, fakat devletlerin kuruluşu, etni fikrinin icâdı ve milletlerin kimliklerinin doğuşu arasında kronolojik uçurum olduğu içindir. Avrupa'da aslında tabiatan gelme bir millet olma zorunluluğu olmadığı gibi, Afrikada'da da aslında "tabiat"tan gelme millet olma imkansızlığı yoktur. Avrupa'da olduğu gibi Afrika'da da, milletler yüzlerce yıllık siyasî hayattan çıkmıştır ve çıkacaklardır, diğer bir ifâdeyle uzun ve sürekli bir müzâkerenin meyveleridir.

Delillerin ve kimliklerin icâdının rolünün iyi gözüktüğü daha barışçı, daha müesseseseleşmiş bir kadro içinde, Michael D. Behiels'in, 1968-1987 arasında Kanada'da "İlk Milletler" (First Nations) Asamblesi tarihi konusunda teklif ettiği gibi, halklar, milletler ve devletler arasındaki münâsebetlerin inşâ edilmiş karakteri konusunda da ısrar edilebilir. Yerli milliyetlerin hükümrân milletler olarak tanınması için uzun bir hukukî ve anayasal bir savaş çerçevesinde İlk Milletler Asamblesi netice itibariyle otodeterminasyon (kendi kendine karar verme) hakkını elde etme konusunda başarısızlığa uğramıştır. Michael Behiels bu başarısızlığın, resmî iktidarın müzâkereleri yürütmekte ve kâidelerini önceden bizzat kendilerinin belirlediği bir oyuna hâkim olmakta daha başarılı temsilcileri karşısında, "İlk milletler" in temsilcilerinin aşağılık duygusuyla izah edilemeyeceğini düşünmektedir. Michael Behiels daha ziyâde, kendi hak iddiaları çerçevesinde olduğu kadar 1970 yıllarının başından beri (Trudeau devri) istenilen reformlar etrafında da "İlk milletler" in kimliğinin yeni keşfinin, 1970 yıllarının yeni nesli tarafından taşınmış doğru bir milliyetçiliğin gelişmesi sebebiyle otodeterminasyon talebine kadar gitmiş olduğunu göstermektedir. "İlk Milletler" in milliyetçiliğini Resmî Kanada'nın milliyetçi kimliği karşısına çıkararak bu frontal şok, iktisadî

bir krizin "İlk Milletler" in reel durumunu (şehirleşme, iç göçler) son derece değiştirdiği bir sırada (1980'li yıllar) Asamble'nin içine düşmüş olduğu çıkmazı izah etmektedir.

Patricia Seed'e göre, bugün Latin Amerika'da ya da Güney Asya'da (Australasia) yerli milletlerin geliştirebildikleri veya geliştiremedikleri hak iddiaları tipi, bu milletlerin tâbî kılınmış oldukları kolonial sistem tipi içine adamakıllı kök salmış bulunmaktadır. İspanyol ya da Portekiz kolonizasyonu kadrosu içinde yaşayan yerli haklar için toprak tasarrufunu elde bulundurma, uzun zaman dinî ve siyasî kimliğin kaybı ve ister koloniyal ister post-koloniyal olsun millî süreçle bütünleşme mecburiyeti anlamına gelmiş ve hâlâ gelmektedir. Anglo-sakson hâkimiyeti altında kalmış yerli halklar için dinî ve siyasî hurriyetin bedeli ferdî kolonlara karşı toprak kaybı olmuştur. Her iki hâlde bugün, Amerika ya da Güney Asya (Australaie) halklarının hak iddiaları "millî" boyuttan yoksun olduklarından bloke edilmişlerdir: Onların toprak üzerindeki hakları (yâni bir millet ve bir ülke arasındaki ayniyet) da, ortak bir zâtiyet tesis etme hakları (yâni bir millet ve bir kültürel topluluk arasındaki ayniyet) da, inkâr edilmiştir.

Bâzi halklar hâlâ ülkeye sâhip değildir, devletleri de yoktur ve bununla birlikte, bizzat kendilerini önce bir millet olarak kabul etmek sonra başkaları tarafından, düşmanlar tarafından, kurulmuş devletler tarafından oldukları gibi tanınmak için hak iddiasında bulunmayı, müzâkere etmeyi, bazan da savaşmayı denemektedirler. Eğer bâzi coğrafi ve siyasî durumların karikatürleştirilmesine kadar gidilirse, ulus-devletin gitgide bazan yarışmacı bazan tamamlayıcı muhtelif kimliklerin halkı paylaştığı bir sosyal realite, bir kültürel realite üzerine yapılandırılmış formel bir hukukî kadro olarak gözüktüğü intibana sâhip olunulabilmektedir. Milliyet-altı kimlikler eski ulus-devlete mensubiyet duygusunu tehdit etmektedir; eğer bu kimlikler ve miraslar mozayîği ulus-devletin varlığı prensibini mesele yapmıyorsa, o gitgide hukukî vatandaşlık kategorisini ve kimlikle ilgili mensubiyetlerin dayanağını ayırmaya meyleder.

Ulus-devlet modeli versiyonunda "milletleri, halkları ve devletleri" birleştirebilen an'anevî bağların sorun hâline getirilmesi de sırf bir azınlık milliyetinin icâdı durumlarından kaynaklanmaz, fakat en modern devletlerin kalbinde de gün ışığına çıkabilir. Ulus-devlet modelinin sorun hâline getirilmesi sırf azınlıkların, genellikle folklorcu bir imajla bütünleşmiş halkların ve geçmişin yeniden icâdının oluşturduğu milliyet-altı bir bölgeden çıkmaz, fa-

kat post-nasyonal denen bir çağa giriş sorununu yaratan, -bâzılarının post-modern dedikleri- ultra-modern durumlarda da meydana gelebilir

Ulus-Devlet Aşılır mı?

1993'te Belçika, modern federalizmin hazırlanmasını radikal bir noktaya iten hukukî ve anayasal yeni bir kuruluş modeli benimsedi. Bölgelere (Flandres, Wallonie ve Bruxelles-Capitale) ve dil topluluklarına bölünmüş olan yeni devlet, Jean Stergers'in gösterdiği gibi, muhtelif iktidar kuruluşlarının (bölge meclisleri, cemaat meclisleri ve millî Parlamento) hiçbir ilkeler hiyerarşisine tâbi olmayacak derecede, yeni bir mâhiyet kazanmıştır. Diğer bir ifâdeyle, iktidarlara eşitirler ve ne mertebelenendirilmiş ne de birbirlerine bağlanmıştır (sâdece bir *Cour d'arbitrage* vardır). Böylece eski ulus-devlet hükümranlığı hakikî bir bölünüşe sahne olmuştur. Artık bölünmüş ve dengelenmiş birçok iktidardan müteşekkil hükümran ve üniter bir devletle değil, fakat bir çok hükümranlıklara bölünmüş bir devletle meşgul olunulmaktadır.

İmdi, Jean Stengers'e göre, 1993'teki bu duruma varılması için, Belçika örneği, diğer bir ifâdeyle bir flaman milliyetçiliğinin ve bir Wallon kimliğinin gelişmesi örneği, iki millî zâtîyet arasındaki şiddetli, derin, eski, yapısal bir klasik bölünme şemasına uymaz. 1830 bağımsızlığından XIX. yüzyıl sonuna kadar, ve hattâ XX.yüzyılın İki Dünya harpleri boyunca maruz kalınan tecrübeler esnasında, Belçika, milliyetler Avrupasında, geniş üniter devlet modeli gibi görünebiliyordu. Başlangıçta Flamanlar, millî bir kimlik oluşturmak için ne bir geçmiş, hattâ yeniden inşâ edilmiş bir geçmiş, üzerine (coğrafi Flandre aslâ siyasî zâtîyet teşkil etmemişti) ne de bir dil ve kültür birliği üzerine (seçkinler fransızca konuşuyorlardı) dayanabiliyorlardı.

Belçika'nın yüzyıllık tarihinde, bugün hakikî bir siyasî ve hukukî millet olmuş olan Flaman millî duygusu, Jean Stengers'in çizdiği beş safhaya göre kendini kabul ettirmeye muvaffak oldu. Eski bir tarihten gelen ne bir Flaman milleti ne de bir Wallon milleti vardır, fakat modern ve nisbeten kısa bir tarihin iki alt ürünü, yetmiş seksen yıllık Belçika tarihi vardır. Beş kronolojik safha tâkip edildiği zaman, bir flaman milletin icâdi tarihinin tabii bir sonuç olmadığı gibi, bunun gerçekten zorunlu da bulunmadığı anlaşılır. İki Dünya harbi arası, bir dil milliyetçiliğinin gelişmesine tekâbül eder, fakat İkinci Dünya Harbi ve hemen harp sonrası, aksine, büyük ölçüde üniter Belçika yurtseverliğine dönüşü getirir. Flaman dil patriotizminin, tam millî bir hak iddiası söyleminin dayanağı olması ve Flamanların çoğunluğunu ikna

etmesi için 1960-1970 yıllarını beklemek gerekir. Diğer bir ifadeyle, çok güçlü iktisadî ve sosyal dönüşüm (şehirleşme, tüketim toplumu, medyanın rölü, küreselleştirme ve özellikle Avrupa'nın kuruluşu) içindedir ki, Flamanların bir geçmişin, bir geleneğin ve herkes için bir dilin icadı üzerine kurulmuş, kültürel milleti, tam olarak kendini kabul ettirmeyi başarmıştır. Ve Jean Stengers'in dediği gibi, 1993 yılındaki Flamanların hemen hemen tamamı, Flamanların eski ve birleştirici bir tarih sâyesinde bir halk ve bir millet teşkil ettiklerine samimî olarak inanmışlardır. En azından 1970'li yıllardan beri, bir sınırın (meşhur Fourons'lar köyü) ya da iktidarların paylaşımı kavgası olduğu zaman, artık "dil " probleminden değil (problemlerini aşan bir belj milleti fikrini ayakta tutan budur) fakat "ortaklığa âit" (communautaire) probleminden bahsedilir. Böylece, bütün bir kademeli reformlar dizisi etrafında, bir ulus-devletin (yâni bir devletin varlığıyla karıştırılmış, fakat artık iki küçük dil ve kültür milletine emretmeksizin hâkim olan "kültürel" gerçekliğe sâhip bulunmayan) inşâsı başarılmıştır.

Diğer taraftan, Avrupa'da federalizmin genel tekâmülü hususunda, Otto Dann'ın hatırlattığı gibi, 1960 yıllarında başlayan devir, üniter millî devletin, sırf Belçika'da değil, fakat bütün Batı Avrupa ülkelerinde, muhtelif derecelerde (diğer radikal örnek İspanya örneğidir), yeniden sorun hâline getirilişinin geliştiği görülmüştür. Milletler asrı olan XIX. yüzyıl anti-federalizminden sonra, Yugoslavya'nın ve SSCB'nin çözülmesi en azından formel ve hukukî planda federalizmin başarısızlığını simgelese de, bugün federalizme temâyülün etkisi altında yaşanır. Bununla birlikte, Belçika örneği ile bir ulus-devlet düzenlemesini öven federalizmden daha uzağa gidilip gidilmediği (millet fikri mahallî mensubiyetleri aşmaya devam etmektedir) ve bunun siyasî devletin ve kültürel milletin ayrılmasıyla ilk yedek (subsidaire) devlet olup olmadığı sorulabilir.

Bu bakış açısından, "Avrupa'nın inşâsı" ile ortaya çıkan siyasî ve müessesevî zâtiyetin mâhiyeti dikkatimizi çekmelidir (Nicolas Roussellier). "Topluluk" (communauté), sonra "Avrupa Birliği" diye adlandırılan bu zâtiyetin önünde, "milletler, halklar ve Devletler"i tahlil aracını ne temin edebilir? Şüphesiz, bu "Avrupa Birliği", halk, millet ve Devlet arasında bir kimlik üzerine temellenmeyebilir. Hattâ denilebilir ki, "avrupanın inşâsı", müstakbel "avrupa birliği"ni birleşmiş bir halk, kurulmuş bir millet ve üniter bir devlet arası kimlik üzerine kurma vasıtalarına ve irâdesine aslâ sâhip olmamıştır: halkların ve kültür milletlerinin çokluğunun muhafazası, avrupanın inşâsı ve bütünleşmesi siyâsetinin sürekli hedefi olduğu kadar ön şart olarak da te-

lâkkî edilmiştir. Katolik ilâhiyâtından çıkmış eski bir mefhum, olan *subsidiarité* mefhumu, bu bağlamda, farklılıktan hareketle birleşmiş hükümrânlığın inşâsı üzerine değil fakat siyasî hükümrânlığın bölünmesi ve paylaşımı üzerine dayanan bu inşânın haklı gösterilmesi, koordine edilmesi ve aklileştirilmesi için yeniden kullanılmıştır.

Avrupa projesi ve onun gerçekliğinin başlangıcı -kültürel ve siyasî yâni vatandaşlar tarafından tasarlanmış, tanınmış ve yeniden tanınmış bir gerçeklik olmasa da en azından müessesevî ve hukukî bir gerçeklik-, devlet ve bir ve bölünmez millet arasındaki bir çözülmenin (*decouplage*) ilk örneği midir? Ne bir millete ne de devlete mensûbiyet duygusunun inkârcısı olmayan bir ulus-devlet bölüşmesinin (*departement*) ilk örneği, bütün modern siyasî hükümrânlık biçiminin bir milletin kültürce birleşmesine dayanmasını isteyen zorunluluğun aşılması mıdır?

Bununla birlikte, muhâkemenin bu noktasında, bu ulus-devletin aşılmasının, farklı toplumbilim temsilcilerinin millet, devlet ve milliyetçilik üzerine yönlendirdiği bir bakışın tekâmülünün meyvesinin ne olduğunu sormak da gerekir. Ulus-devleti aşmak, herşeyden önce bugünkü araştırmacılardan önemli bir kısmının hissî arzusu değil midir? XIX.yüzyıl tarihçilerinden çoğu -romantikler, liberaller ve demokratlar-, üniter milletlerin doğmasını görmeyi ümit ederek, imparatorlukları yıkmayı hedefliyorlardı. Bugünkü yazarlardan çoğu, bir asırlık emperyalizm ve nasyonalizmden sonra, ulus-devletleri yıkma isteğine kapılabilmişlerdir. Zhouheng Pang gibi Hedva Ben-Israel için de 1960-1970 yıllarından beri üniversiter eğilim, kültürel, öznel, sunî kıstaslar etrafında millî görüngüleri karakterize etmekten ibârettir. Millet, siyasî, sosyal ve kültürel bir yaratma sürecinin sonucuna bağlıdır, yoksa basitçe ve safça cereyan edebildiği ve anlaulabildiği düşünülen bir tarihin hareket noktası değildir. XIX. yüzyıldan beri asrımızın sonuna kadar milleti açıklama modellerimiz, *idealizmden* (bir halk millet olarak varlığının şuuru tarihî tecrübeleri etrafında varır, millet "iyi" vatanseverliğe eşittir) *sosyolojizme* (millet iktisat ve toplum tarafından belirlenmiş ve/veya manipule edilmiş bir yaratıktır, millet "kötü" milliyetçiliği yaratır) geçmiş ve bugün *kültüralizme* ulaşmıştır (mütecânis modern kültürler yaratılması millete tekâbül eder, milliyetçilik milleti yaratır).

Bu hususta, Gilles Delannoî bu farklı modellerin yetersizliklerini gösterir. Ernest Gellner'in modeliyle temsil edildikleri şekliyle sosyal antropoloji tetkiklerinin katkısını tanımakla birlikte, G. Delannoî, bu modelde, devlet

teriminin (meselâ herkes için skoler bir sistem ile modern müessesevî bir kadro), kültür teriminin (dil, eğitim, vs... sayesinde birleşmiş bir nüfus) ve dolayısıyla milliyetçilik teriminin (bir millet ve birleşmiş bir kültür arasında aynileşme) iyi tanımlanmış olup olmadığını, millet teriminin bir nevi açıklama şemasından kaybolup kaybolmadığını düşünmektedir. Bu andan itibaren, milletin sunî bir milliyetçiliğe indirgenmesi riski vardır. Modern milliyetçiliğin evrensel görüngüsü içinde, Hitlerinki ya da Mussolini'nki gibi bâzı milliyetçiliklerin niçin böyle oldukları ve başka milliyetçiliklerden olmadıkları artık tarihî açıdan izah edilemez.

Aksine, milleti modern vatandaşlığın ve demokrasinin lüzumlu ve zorunlu çerçevesi olarak telakkî eden siyasî, hukukî ve demokratik açıklama modelleri içinde, daha önce XIX. yüzyılın idealist perspektifleri içindeki örnekte olduğu gibi, niçin vatandaşlar ve mâkul vatanseverler fabrikası olan modern milletin bazan şiddetli ve intükamcı milliyetçilikler (bunların milletin arızî sapmaları ve hastalıkları olarak incelenme ihtimâlini gözardı etmeksizin) doğurabildiği anlaşılmaz. Burada, milliyetçilik, milletin aksi bir tesâdüften doğan sunî bir nesneye indirgenmiş olması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Mutu milletlerin "iyi" yurtseverliği ve endişeli milletlerin "kötü" milliyetçiliği arasındaki idealist ayrımına dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Bunun için Gilles Delannoi, çok ampirik tarzda millet ve milliyetçilik arasındaki münâsebetlerin dört durumunu ayırdetmeyi teklif etmektedir: milletin yokluğu ve milliyetçiliğin yokluğu hâli (demokrasinin "antik" hâli), milliyetçiliksiz bir milletin hâli (nâdiren gerçekleşen ve daha çok bir modern ulus-devlet ideali olarak görünen hâl), milliyetçilik ile bir milletin hâli (modern ulus-devletlerin en yaygın hâli, fakat milliyetçiliğin çok değişken bir yoğunluk makyasıyla), nihâyet milletsiz bir milliyetçiliğin hâli (post-kolonial, post-emperyal ve post-komünist çağın hak iddialarının ve kimliklerinin mozaik ortamda gitgide daha yaygınlaşan hâli).

"Milletler, halklar ve devletler" arasındaki bu dört ilişki modellerinin, farklı bildiri yazarları tarafından incelenmiş farklı millî görüngülerin hemen hemen tamamını kapsadıkları umulabilir. Bir millet, bir devletin varlığından vazgeçebilir; en görünür, en normatif model, bir devlet, bir millet ve bir halk arasında bir aynileştirme modeli olsa bile. Aksine, atıf yaptığı milleti ya da halkı kendisi tarafından tanınmış bir varlığa sâhip olmaksızın, bir milliyetçilik de var olabilir. Eğer Renan'ın "Bir millet nedir?" sorusu bugün sorulmuş olsaydı farklı bildirilerin vermiş olduğu cevaplar bizzat Renan tarafından ve-

rilmiş cevabın genel çerçevesinden çok da uzaklaşmış olmazdı. Bununla birlikte değişen şey, bu soruya cevap vermek için kesinlikle benimseyeceğimiz mesâfe, hattâ güvensizliktir. Artık sözleşmeci (contractualiste) natüralist fransız millet modelini "alman" millet modelinin karşısına koyan önceden hazır cevap, cevap olmaz. Şiddetli milliyetçiliğe karşı yanılmaz savunma olarak iyi bir yurtseverlik fikri artık geçerli olmaz. Bir milletin gelişmesini doğuştan tekâmülüne kadar bir ortak ve kendiliğinden yaşama arzusuyla takip etmek zorunda olduğu fikri, artık geçerli değildir. Sâdece Avrupa'nın bize istikrarlı ve modern milletler potası olduğu fikri, artık geçerli değildir. Nihâyet, bir milletin varlığının bu ister zorla mensûbiyet yoluyla ister irâdenin faziletiyle olsun kendiliğinden meydana geldiği fikri de geçerli olmaz. Millet fikri hakkında artık -yapmacık ya da kendiliğinden- mâsum bakış olamaz.

Bize teklif edilen tebliğlerin tamamı okunduğunda, bugün milletler, halklar ve devletler arasındaki bağlar sorunu hakkında sahte apaçıklığın (fausse evidence) artık mevcut olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu sahte apaçıklığın değişmesine, söz konusu bu ilişkilerin gerçekliği, meselâ ulus-devlet modelinin çağdaş gerçekliği kadar ister bilim adamının ister saf vatandaşın bu gerçekliği çevirdiği bakış da sebep olmuştur.

Raporun Yazılmasında Yararlanılan Bildirilerin Listesi:

- Behiels, Michael D. (University of Ottawa , Kanada) : "In Quest of the Holy Grail: The Assembly of First Nations' Campaign to Entrench the Inherent Right to Self Government, 1968-1987"

- Ben-Israel, Hedva (Hebrew University of Jerusalem, İsrail) : "From Ethnicity to Nationalism"

- Coquery-Vidrovitch, Catherine (Université de Paris-VII-Denis-Diderot, Fransa) : "De la nation en Afrique noire"

- Dann, Otto (Université de Cologne, Almanya) : "Fédéralisme et Etat-nation"

- Delannoi, Gilles (Fondation nationale des sciences politiques, Paris, Fransa) : "Destin commun et destin communautaire : de l'utilité de distinguer et de définir nation et nationalism"

- Delgado-Butturini, Mario (Facultad de Humanidades, Montevideo, Uruguay) : "La nation d'identité national en Amérique latine"

- Dutu, Alexandru (Institut d'études du Sud-Est-européen, Academia Romana, Bucarest, Romanya) : "Solidarités organiques et solidarités organisées dans le nationalism sud-est-européen"

- Hoffmann, Peter (McGill University, Montréal, Kanada) : "Nationalism and the Concept of the «German Mission »"
- Hroch, Miroslav (University of Prague, Çek Cumhuriyeti) : "Specific Features of the Nation-Forming Process in the Circumstances of the «Small Nations»"
- Jaenen, Cornelius J. (University of Ottawa, Kanada) : "Aboriginal Nationhood and European Sovereignty in New France, 1663-1763"
- Kerr, Donal (St Patrick's College, Maynooth, Co.Kildare, Irish Republic) : "Religion and the Legitimisation of National Identity : «Protestant England» and «Catholic Ireland»"
- Pang, Zhouheng (Normal University of Tianjin, Çin) : "On the Historical Development Process of Nations and the Relation between Them"
- Pritsak, Omeljan (Institute of Oriental Studies, Kiev, Ukrayna) : "Nations, Peoples and State Forms in Early Medieval Eurasia"
- Rogister, John (University of Durham, UK) : "The Role of State Assemblies and Parliaments in the Relations between the State and the Peoples Who Make up a Nation"
- Roussellier, Nicolas (Institut d'études politiques, Paris, Fransa) : "Éléments pour une histoire de la supranationalité en Europe"
- Seed, Patricia (Rice University, Houston, TX, USA) : "«No Perfect World» : Colonial Origins of the Predicaments of Contemporary Aboriginal Communities in the Americas and Australia"
- Smahel, Frantisek (Academy of Sciences, Prague, Çek Cumhuriyeti) : "Medieval «Rebirth» of the Czech Nation"
- Smith, Paul (University of Southampton, UK) : "The Paradox of Cultural Hegemony : Creating National Literary Cultures as a Medium of State Assimilation in the Early Soviet Period"
- Stengers, Jean (Université libre de Bruxelles, Belçika) : "le Déconstruction de l'État-nation : le cas belge"
- Stourzh, Gerald (University of Vienna, Avusturya) : "Ethnic Attribution in Multiethnic States : The Case of Austria, 1867-1918"
- Tishkov, Valery (Institute of Ethnology, Academy of Sciences, Moskova, Rusya) : "Nationalities of Russia : Legacies and Revenge"

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Kutsal Kaseyi Arayış: İlk Milletler Meclisi'nin Kendi Kendini Yönetme Doğal Hakkını Savunma Kampanyası

Michael D. Behiels (Kanada) ²⁷

1970'li yılların sonundan başlayarak, İlk Milletler Meclisi (İMM) * liderleri halklarının kendi kendilerini yönetme doğal haklarının anayasal tanınmaya kavuşmasını istediler. İMM liderleri yerli halkın kendi kendisinin idaresinin, İlk Milletler insanların egemenliğinin tabii bir sonucu olduğunu ileri sürdüler. Bu egemenlik Kuzey Amerika'daki Avrupa yerleşmesinden önce idi ve hiç bir zaman vazgeçilmedi ve yok olmadı.

1970'li yılların sonunda, yerli halkın egemenliği ilkesine dayalı olan kendi kendini idare etme doğal hakkının anayasa tarafından korunmaya alınması, İMM liderleri tarafından halklarının giderek artan sosyo-ekonomik problemlerini çözenin anahtarı olarak görüldü. Bu korunmanın insanlarına kendi kendilerini yönetme haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan ekonomik ve toprak kaynaklarını sağlayacağına inanıyorlardı.

İMM liderleri 1982 anayasasının 35. maddesinin -ki bu maddenin konulması için çok uğraşmışlardı- "yerlilerin mevcut ve anlaşmalardan doğan haklarını" koruduğuna inanıyorlardı ve Kanada'nın yerlileri arasına "Indian, Inuit ve Kanada Metisleri"ni dahil etmişlerdi. 37. madde yerli halkın kimliğinin tanımlanması ve açıklanması amacıyla bir anayasal konferans toplanmasını gerektiriyordu. Gerçekten de 1983-87 yılları arasında İMM liderlerini hayal kırıklığına uğratan dört yerli halk konferansı düzenlendi, fakat bu dört konferansta, hayati bir konu olan kendi kendini yönetme doğal hakkını tanımlama ve koruma konusunda ortak bir görüşe varılmadı.

Bu bildiri, *kendi kendini yönetme hakkı* kavramının ortaya çıkması ve gelişmesini açıklamaktadır. Bildiride daha sonra, İMM'in kendi kendini yönetme hakkının anayasal korunmaya alınması kampanyasında niçin başarısız olduğu konusu ele alınmaktadır. Kathy Brock'a göre, İMM tarafından idare

²⁷M.D. Behiels'in ki dâhil bâzi bildiri özetleri İngilizce'dir ve bunlar, Fatma Acun tarafından tercüme edilmiştir. İngilizce olan diğer özetler şu konuşmacılara âittir: H. Ben-İsrail, P. Hoffmann, M. Hroch, C.J. Jaenen, D. Kerr, Z. Pang, O. Pritsak, J. Rogister, P. Seed, F. Smahel, P. Smith, G. Stourzh ve V.A. Tishkov. Bu katkısından dolayı kendisine teşekkür ediyorum.

* Assembly of First Nations (AFN)

edilen millî yerli organizasyonların anayasal korunma arayışlarında başarısız olmalarının sebebi, 1982 anayasasının 5. maddesinde yer alan anayasal değişikler ile ilgili prosedürün tabiiatıdır. Düzeltme prosedürü, yetkiyi hükümetin yürütme kanadında başbakan, bakanlar ve kabinenin eline vermiştir. Bu da şu anlama gelmektedir; yerli halklar konferanslarında İlk Bakanlar masası etrafında toplandığında, yerli organizasyonların temsilcileri, yaklaşım ve taleplerini, diğer baskı grupları tarzında değil de, yerel yönetimler tarzında ortaya koymuşlardır. "Dolayısıyla yerliler kendilerini Kanada'nın 3. kurucu halkı olarak görmüşler ve konfederasyon pazarlıklarında eşit üye olarak katılmak talebinde bulunmuşlardır. Kathy Brock'a göre, yerli halk organizasyonları bu düzeyde faaliyet göstermek için siyasî nüfuz ve pazarlık gücüne sahip değillerdi, bu yüzden de federal ve yerel hükümetler tarafından kolayca manipüle edildiler.

Bu bildiri, kendi kendini yönetme hakkını kazanmada başarısızlığın ana sebebinin anayasal prosedür olmadığını göstermektedir. İMM ile Ottawa ve Eyaletler arasındaki anayasal yetki çekişmesinin merkezinde, çok açık tanımlanmış bir yerli milliyetçiliği ve millet olma ideolojisinin doğuşu bulunmaktadır. Günümüz yerli milliyetçiliğinin kökleri, iyi eğitim görmüş yeni nesil liderlere dayanmaktadır. Bu liderler, kendilerini çevrelemekle birlikte marjinalleştirmeye devam eden homojenleştirici ve düşman bir çoğunluk toplumun asimilasyonu ile karşı karşıya kalmış olan yerli insanların eşitliğini ve hayatta kalma mücadelesini savunmaktadırlar.

1970'lerden itibaren yerli milliyetçiliği ve millet olma duygusu ile dolu olan İMM 1982 anayasal reformlarını ortaya çıkaran siyasî müzakereler sırasında önemli başarılar kazanmıştır. İMM liderleri, yerlilik ideoljilerinin ve teşkilatlarının daha da kuvvetlenmesinin, İlk Milletlerin, Kanada konfederasyonunun hükümet hiyerarşisinde 3. derecede yer almasının resmen kabulüne katkıda bulunacağına inanmamaları için hiç bir sebep yoktu. Yerliler ve Kanadalılar arasındaki milliyetçilik ve egemenlik çatışmasında, kazanan tarafın en azından kısa dönemde, önceden belli olduğunun farkına varamadılar.

**

Etniklikten Milliyet'e

Hedva Ben-İsrail (İsrail)

Millî devletin statüsünde günümüzde meydana gelen değişmeler, eski bir problem olan görelî olarak statik bir durumu temsil eden etnik gruptan,

siyasî olarak motive olmuş mücadelecî bir millet olma dinamik durumuna geçmeyi yeniden ön plana çıkarmıştır. Müşterek bir siyasî amaç için harekete geçme veya değişme süreci, hâlâ var olmanın milliyetçilik zincirinde en esrarlı halkayı oluşturur. Bu çalışma halkanın belli kültürel nitelikler yoluyla kurulduğunu iddia etmektedir.

Kültürel bütünlükte olduğu kadar eski nesillerin hikayelerinde ifade edilen eskilik ve ırkın gücü, milliyetçilik üzerinde çalışanlar tarafından tartışılan konulardan biridir. Ancak millet kavramını modern ve çıkar birliğine dayalı bir icad olarak gören bilim adamları bile, etnik birlik veya ayrımın tarihteki etkisini inkar etmemektedirler. Tartışılmakta olan konu etnisitenin (ethnicity) milliyetçiliğe dönüşmesi ve bu dönüşmenin “doğal” veya yapaylığıdır. Bu bildiri, bu soruya cevap bulma yolunda bir çabadır.

Fransız İhtilâli'nde ilk ortaya çıkışı ile ilgili olarak milliyetçilik ve etnisite konusunda ilk genel husus, aşîkar olmasına rağmen göz ardı edilen millî bilinçtir. Bu millî bilinç, yüzyıllar süren bir tarihî süreç içinde oluşmuş olan mevcut etnik, politik, kültürel ve ülkeye dayanan soyut “millet” fikrinin, somut ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci konu bu yeni ve laik düşüncenin yayılmaya başlar başlamaz kendisini, Hıristiyan Avrupa uygarlığının kültürel ve dinî kaynaklardan alınmış sembollerle donatmasıdır. Milliyetçilik kavramı bir bakıma, tarih boyunca insanlık üzerinde etkili olan görüşler ve stratejileri bertaraf ederek, dinin yerini almıştır. Kutsal topraklar, kutsal semboller ve kedini kurban eden şehitler, tıpkı dinde olduğu gibi milliyetçilik inancında da ibadet aracı oldular. Bu bir kez, çeşitli eski ve yeni milletlerle örneklandırıldıktan sonra, topraklar, milletler ve ataların kutsanması, milliyetçilerin yarattığı veya milletlerini harekete geçirdiği önemli bir strateji oldu.

Siyasallaştırılma süreci ile ilgili olan üçüncü nokta, bu süreci milliyetçilik tarihi çalışmalarında ortaya çıkarmaktır. Mill Acton veya Karl Marx gibi XIX. yüzyılda milliyetçilik hakkında gözlem yapan büyük düşünürlerin zihinlerinde politik milliyetçiliğin karakteri ve türetilmesi hakkında belirtiler ortaya çıkmıştı. Yaşadığımız yüzyılda milliyetçilik üzerinde sistematik çalışmalar başladığında, bu çalışmalardaki üç ana akımı veya eğilimi teşhis etmek mümkündür: Bunlardan ilki, milliyetçiliği soyut bir fikrin gücüyle insanları aktif hâle getiren ve yayılan bir düşünce olarak ele alır. İkincisi bunu reddeder ve milliyetçiliğin doğuşunu materyal, sosyal ve ekonomik şartlara bağlar. Üçüncü ve süregelen eğilim, milliyetçiliğin ihtiraslı ve açgözlü elitler tarafından kendi çıkarlarını gözetmek üzere yaratılan bir araç olduğudur. Bu ça-

lışma, harekete geçirme aracı olan kültürel bağın mevcut karakterini vurgulayarak, "uydurulan milletler" teması üzerine bir çeşitleme sunuyor. Seçkinlerin manipülasyonunun sınırlarını gösteriyor. Seçkinlerin kendi etnik gruplarını siyasallaştırmak ve onları millî cemaatlara veya mücadele eden milletlere dönüştürmek için kullandıkları stratejilere hakim olan şey tarihi ve popüler kültürlerdir.

**

Siyah Afrika'da Millet Hakkında

Catherine Coquery-Vidrovitch (Fransa)

Millet eğer, tarihen bütünün kabul ettiği yani demokratik siyasî bir sistemle mücehhez bir devlet kurmayı başarmış bir halk, halkın bir bölümü ya da bir halklar birlikteliği ise, milletün Afrika'da, etnik referansların kabileci manipülasyonlarla hızının kesildiği henüz iyi temellendirilmemiş devletlerde yaşayabilir bir zâtiyet olup olmadığı sorgulanabilir. Afrika tarihini modern zamanların şafağında ortaya çıkmış ulus-devlete alışık olan Batılılara az anlaşılır kılan husus, birbirine zıt zamanlamadır. Devletin kuruluşunun ve etnik karışımların zamanları farklıdır, bu iki dinamiğin çarpışması siyasî hayatın doğmasına engel olmuş ve millet hâlinde bütünleşmeyi geciktirmiştir.

Tekâmül zamanının biribiri üzerine örtüşen farklı boyutlarına göndermede bulunur: devletin inşasının, etnilerin hayatının, ve millî ideolojinin zamanları. Her anda, yaşanan zaman, bu uyumsuz zamanların üst üste bulunuşunun ürünüdür ki bunların zıtlıkları, şiddetli sarsıntılara, henüz halledilmemiş, siyasî arayış, kültürel ve millî kimlik krizlerine sebep olmaktadır.

1. Devlet Zamanı

Afrika, başka yerlerde olduğu gibi sâdece kabileler değil millî devletler de kurmuştur. Daxomè ya da Ashanti devleti bunlara örnek olarak gösterilebilir. Fakat bu oluşum, biri XIX. yüzyılda sömürgeleşme öncesinde fetih teokrasilerinin kuruluşuyla, ikincisi, her defasında önceki gayrete karşı çıkan kolonyal dönemlerde olmak üzere iki kez tıkanmıştır. Kolonyal sınırlar, devlet zâtiyetlerini asırlar boyunca yoğurulmuş bu kültürel kimlikleri kısmen kullanarak fakat bunların zıtlaşmasından da endişe etmeyerek belirlemektedirler.

2. Etniler Zamanı

Eski etni, kolonyal *etni*, bugünkü *etni* : üç farklı gerçeklik için aynı kelime. Bu *etnik duygunun* var olmadığı anlamına mı gelir? Elbette, bu böyledir, ve bu Afrika'ya özgü bir şey de değildir. Chikago sosyologları, kültürel menşinde etninin olmadığını, bunun tam tersinin sözkonusu olduğunu göstermişlerdir. Kolonyal öncesi "etniler-milletler", özellikle haklılık kazandıran atıftan yararlanırlar. Şehir iktidarın yeri olmuştur ve, devletin gençlik bağlamında, etniler zamanı devletler zamanı evresinde değildir.

3. Millet Zamanı

Uzlaşma, grubun tamamının tek bir vaziyete, hattâ tek bir adama yâni şefe ortak katılımını hedefler. Bu durum, bireylerden *her birinin* gönüllü olarak *çoğunluğun* fikrine boyun eğmeyi kabuletmesini gerektiren demokrasinin karşıtıdır. Fakat Afrikalılar bugün milli bir bilince sâhiptirler: çatışmaların hoyratlığına rağmen, ya da daha çok bu hoyratlık sebebiyle, Tutsi ya da Hutu olmadan önce Rwandais'ler Rwanda'da idiler, çünkü bu sivil harp sebebiydi.

Dekolonizasyon döneminde, siyasî hayatın canlanması ve devletin kuruluşu ile milletin teşekkülü arasında geçici uyum mevcuttu. Fakat, devlet başkanı olan eski militanlar, tek partiyle süreci hızlandırmak istediler. Devleti milletle aynileştirmek, birinci lehine ikinciyi inkar etmek demektir. Bu her şeye muktedir devlet kavramı, eski geleneklerden (uzlaşma) olduğu kadar kolonyal otokrasinin (beyaz şef) kötü bir aşısından da kaynaklanıyordu. Ülkeyi Avrupa modelinden kopye edilmiş formel anayasalarla donatmak, demokrasiyi yaratmaya yetmiyordu.

Bunun içindir ki, çok particiliğin önceki çerçevesinde demokratlaştırma arayışının aktüel safhası, millî şuurlanmanın bir halk hareketinin patlaması sâyesinde önem kazanır. Bu şartlarda, millet zamanının devlet zamanına tezat teşkil etmesi şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak, Eric Hobsbawn'ın yakında incelemiş olduğu gibi Avrupa'daki durum karşısında Afrikalı milliyetçiliklerin "normallığı" gözlenmektedir.

Federalizm ve Ulus-Devlet

Otto Dann (Almanya)

Modern ulus-devlet, milletin, yani vatandaşların bütününün siyasî hâkimiyeti oluşturduğu bir devlet olarak tanımlanabilir. Federalizm mefhumu,

uluslararası seviyede karşılaştırıldığında, muhtelif şeyleri ifâde etmektedir. Burada biz, federalizm deyiminden, mahallî ve beledî birimlere izafî olarak önemli bir otonomi tevcih eden devletin içinde bir teşkilâtlanma ilkesini anlıyoruz. Bu bildirinin ana sorunu şudur: Federalizm ilkesi, modern ulus-devletlerin tarihinde kurucu ya da daha çok yıkıcı bir işlev icra etmiş midir? Konunun geliştirilmesi, tarihî bir delillendirme takip etmektedir. Bu çalışma merkezî Avrupa üzerinde yoğunlaşmıştır ve aşağıdaki tarihî iki durumu ele almaktadır: XIX. yüzyılın ortalarına kadar modern ulus-devletlerin doğuşu dönemi ve 1945'ten beri çağdaş tarih.

Avrupa'da ilk bakışta ulus-devletin iki farklı modeli mevcuttu, bir yanda üniter ve merkezîyetçi bir model ve diğer yanda federal bir model. Bir modelin diğerine tercih edilmesinde rol oynayan hususlar, siyasî iktidarın modern devletin kuruluş zamanına uyarlanmasının şartları idi. Üniter model, özellikle modern devletin kuruluşunun bir kırallık ve güçlü bir aristokrasi tarafından belirlendiği ve merkezîleştirici eğilimlerin hâkim olduğu devletlerde kabullenilmiştir (Tocqueville'in tezi: özellikle Fransa, ve hattâ İspanya, Portekiz ve İsveç). Federal model her şeyden önce aristokratik olmayan güçlerin devletin kuruluşunun başında olduğu devletlerde bulunuyordu (İsviçre Konfederasyonu, Birleşmiş Aşağı-Ülkeler (Pays-Bas) Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri).

Hızlı modernleşme safhası boyunca, federal ulus-devletler, gelişmeleri boyunca ciddî güçlüklerle karşılaştılar. İşte bu sebeptir ki, bu ülkelerde, modern yurtseverlik, güçlü üniter ve merkezîleştirici eğilimlerle karşılaştı. Kutsal Cermen Roma İmparatorluğu ve Cermen Konfederasyonu devrinde, Almanya, federal birliğin modern bir ulus-devlete dönüşmeye uygun olmadığına tipik örneği olarak telâkkî edilmişti. XIX. yüzyılın millî düşüncesi içinde, federal karşıtı eğilimler hâkimdi. Millî hareketler içinde demokratik güçler üniter modeli teşvik ediyordu ve yeni ulus-devletlerin en önemlileri de bu modeli benimsediler (Yunanistan, Belçika ve İtalya). Federal yapıların aklî olmadıkları düşünülüyordu, bu model bütün yenileşmeleri engelliyordu ve federal devletler modern öncesi şartların kalıntısı olarak telâkkî ediliyordu (Prensler Konfederasyonu olarak 1870'in Alman Reich'i).

Faşizme karşı zaferden sonra, genel olarak Avrupa, ulus-devletlerin yeniden inşası safhasını yaşadı; bu safha, totaliter millîyetçiliğe karşı direnme, marksizm-leninizmin ideolojik ve siyasî rekâbeti ve halledilmemiş Alman milleti sorunu gibi çok özel durumlarla tavsif edilmiştir.

Ulus-devletin yeniden inşası, bir çok durumda, üniter ve merkeziyetçi modelin restorasyonu olarak gerçekleşmiştir. Bu restorasyon sırasında, devletin teşekkülünde rol oynayan güçler, milletin teşekkülünde rol oynayan güçlere üstündü. Üstelik, Batı Avrupa ülkelerinde hâlâ yürürlükte olan koloniyalizm ve komünist ülkelerin ulus-devletler olarak tanınması, bu restorasyon üzerinde etkiliydi.

1945'ten sonra, yeni siyasî girişimler (Avrupa hareketi gibi) ve yeni devletlerin kuruluşları (Avusturya, Almanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya) federal modelden esinleniyordu. Birçok üniter ulus-devlette, 1960 yıllarından itibaren, özerklik taraflısı hareketler biçimi altında, merkeziyetçiliğe karşı bir muhalefet gelişmiştir (Belçika, Fransa, İspanya, İtalya ve Büyük Britanya). 1945'ten sonra Avrupa'da siyasî gelişme, federalizme yönelik güçlü eğilimlere tanıklık etmektedir. Böylece, demokratik yeni hareketler, ilke olarak üniter ulus-devlete muhalefetleriyle nitelenmektedir. Üniter ulus-devletin federal dönüşümü birçok siyasî girişimin en önemli amacıdır (Belçika ve İspanya'daki anayasal reformlar gibi).

Federalizmin, modern ulus-devletin gelişmesi üzerinde yıkıcı ya da kurucu bir işlev icrâ etmiş olup olmayacağını bilme meselesi, Avrupa tarihi noktaî nazarından kolayca çözümlenemez. XIX. yüzyılın federal karşıtı eğilimine 1960 yıllarından itibaren federal bir eğilim muhalefet etmektedir. Avrupa'nın bugünkü tarihi, yeni dönüşümlerle damgalanmıştır: Doğu Avrupa federal devletlerinin dağılması (SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi) ve Almanya'da ve bütün eski komünist devletlerde milletin yeni bir demokratik oluşumu gayreti.

**

Ortak Kader ve Cemaatçi Kader: Milliyet ve Milliyetçiliğin Ayırdedilmesinin ve Tanımlanmasının Faydası Hakkında

Gilles Delannoî (Fransa)

Tarihçiler tanımına hiç girmeksizin milletten çokça bahsetmektedirler. Genellikle onlar için tasvir yeterlidir. Sosyologlar milletten az bahsederler fakat kullandıkları zaman onu tanımladıklarını iddia ederler. Genellikle onlara tanımlama yeter. Millet sosyologları biraz sıkar, zira sonsuz tasvirler, belli bir tanıma götürmez ve sonsuz tanımlar, bütün tasvirler alanını asla bitirip tüketmez. Hem tarihçi hem de sosyolog olanlara, yani hem tasvir eden ve hem de tanımlayanlara gelince, bunların tek bir tanım üzerinde anlaşmaları

söylenebilir. Ben burada, mileti ve milliyetçiliği kucaklayan mutlaka tam bir teori kurmak istendiğinde, milletlerin mevcudiyetine verilen önemle milliyetçiliklerin mevcudiyetine verilen önem arasında eşit bir denge tutturmanın çok güç olduğunu göstermek istiyorum.

1. Milletsiz Milliyetçilik: Milliyetçiliğin Siyasî Tanımından Hareketle

En uyumlu sosyolojik çözümlerden birisi milletin ehemmiyetine az değer biçmekten ibârettir. Bir devletin ne olduğunu ve bir kültürün ne olduğunu iyi bildiğimizi söylemek yeterlidir. Öyleyse millet tahlilin ilk verisi değildir, ikinci derecede bir veridir ve tarihin bir sonucudur, inkâr edilemez fakat olumsuz (contingent)dur. Bu durumda, millet, bir devletin ve bir (ya da birçok) kültürün karşılaşmasının ürünüdür. Bu teorik seçimin hatası, teoride bir "millet" zâtîyetinin özerk mevcudiyetini ve her millî hâkimiyet arzusunun kendisine milliyetçiliğin daha önceki bir biçimi olarak gözükmemesini yok saymasıdır. Anglo-sakson dünyasında yaygın olan bu anlayış, milletin her sıkı tanımının belirsizliğinin altını çizme liyakatine sahiptir, fakat her millî ideolojiyi milliyetçiliğin doğan bir biçimine yaklaştırma tehlikesini de taşımaktadır. Bu anlayışta, her millî kuruluş, daha önce milliyetçilikten kaynaklanır; diğer yandan, milliyetçiliğin aşırı biçimleri, artık milletin başlangıç modeline muhalefet ediyor gözükmeyiz. Böylece, mileti tanımlayan milliyetçilik olur. Güçlü bir millî hâkimiyet arzusu da milliyetçilikten geçer. Devleti, kültürü, milliyetçiliği tanıyan ve milletin millet olarak önemini küçümseyen bir model içinde bulunulur.

2. Milliyetçiliksiz Millet: Milletin Millî (civique = vatandaşlığa âit) Tanımından Hareketle

Yaygın olan diğer teorik çözüm, mileti münhasıran, milletlerin menşe'lerinden itibaren benzerliklerini ve farklılıklarını taktir etmek için kıstas olarak kullanılacak olan sosyolojik ve tarihî bir model üzerine temellendirerek tanımlamaktan ibârettir. Sâdece Fransa, ya da soy tipleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bütünleştiren çoğulcu bir model (İngiltere, Fransa, ya da İngiltere, Fransa, Almanya, ya da İngiltere, Fransa, Almanya, ABD) de işaret olarak kullanılabilir. Bu model tipi, mileti ciddiye alma, onu "modern site", "vatandaşlar cemaati" ya da "demokratik cumhuriyet" olarak tanımlama avantajına sâhiptir. Bu model latin ülkelerinde hâkimdir. Bu durumda, millet, kendi hususî değerine sâhip olan ve eşi bulunamaz bir zâtîyet olarak ele alınmıştır; millet ne bir devletle, ne bir kültürle ne de tamamen bir ulus-devletle özdeşleşir. Bazı yazarlara göre, Fransız modeli, siyasî ve hukukî

("Millî meclis"), askerî ("tehlikede olan vatan"), estetik (dil, sanatlar, örf ve âdetler) ve hissî ("sevgili eski ülke") anlamı ile, toplum ve tarihin çok millî olduğu bu idealin en mükemmel biçimde tecessümünü temsil etmektedir. Fransız modelinin taklitle ya da muhalefetele bir çok millet doğurmuş olduğu doğrudur. Bununla birlikte, taklit edilmiş olsa bile, onun özgünlüğü, hususîliği ile sınırlıdır. Onun evrensellik iddiası, ister evrensellik iddia eden bir teori tarafından olsun ister hasım millîlik ya da milliyetçilik adına olsun, dâimâ inkâr edilebilir. Vatandaşların bu cumhuriyetçi cemaati, tartışılmaz ideal örnek (arketip) hâline gelmek için, Eski Rejim Fransası'nın merkezî devleti ve jakoben ferdiyetçilik tarafından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu modeli bu şekilde konumlandırmak onun milliyetçi etkilerini küçümsemeye bağlıdır, halbuki onun demokratik vasfı hemen hemen sürekli olarak içeriden tehdit edilmiştir.

Böylece, burada önceki teorik seçimin ters imajı mevcuttur. Milletın arzu edilir tanımını açıklığa kavuştura kavuştura, mekan ve zamanla sınırlandırılmaktadır, ve milliyetçilik ancak, modern vatandaşlıktan vaz geçemeyecek olan bir millî görüngünün patolojik sapmasının renkleri altında gözükabilir. Devlet, kültür ve millet tanımlanmıştır, fakat milliyetçilik geçici püskürme ya da ideolojik sapma gibi görünmektedir. Önceki modelde, "demokratik bir millet" modern zamanların genel milliyetçiliğinin yumuşamış bir biçimi idi; ikinci modelde, antidemokratik ya da despotik milliyetçilik, Dünya üzerinde çok yaygın olmasına rağmen, kâide dışı bir istisnâ durumundadır.

3. Tanımların Göreceliği:

Milletin Belirsizliği ve Milliyetçiliğin İdeolojik Uygunluğu

"Milliyetçilik milleti yaratır" (Gellner), ya da "millet milliyetçiliği yaratır" gibi basitleştirmelerden kaçınmak gerektiğini sanıyorum. Her iki görüngü ayrıca incelenmeye değer. Meselâ, modern devletin çıkışı, zorunlu olarak milliyetçilikle damgalanmaksızın millî görüngüye bağlanmıştır. Diğer yandan, milliyetçilik bazen ırkçı ve yabancı düşmanlığı ile mâlûl verilere ya da milleti özlü bir biçimde dikkate almayan komplo teorilerine bağlanmıştır. Milliyetçiliksiz millet, ve hattâ miletsiz milliyetçilik örnekleri vardır. Bu son varsayım, özellikle kolonyal imparatorlukların sonundan ve sovyet imparatorluğunun çöküşünden beri nazarı dikkate alınmış olmalıdır. Öyleyse teorisinin hakları vardır, fakat onun değeri, ayrıntıları gösterme yeteneğinde ortaya çıkacaktır.

Her şeyden önce, millî zâtiyette onun temel belirsizliğinin gözetilmesini öneriyoruz, çünkü onun her biçime girebilir oluşu, başarısının âmîlidir. Açık bir tanım benimseyelim, çok çeşitli tecrübelerle sâhip bir "milet" zâtiyetinin etkili boşluğu üzerinde ısrar edelim, fakat milleti sosyolojik ve tarihî zâtiyetler listesinden silmeyelim. Aksine, milliyetçiliğin, yabancı düşmanlığının, ya da komplo korkusunun örneklerini tanımlamak mümkündür. Nihâyet, milliyetçilikler ve gerileyen ve çöken milletler arasındaki akrabalığın da sorgulanması uygun olur. Millî zâtiyetin çok azı, milliyetçiliği besleyebilir, nasıl ki milliyetçiliğin çoğunun milleti zayıflatabildiği gibi. Hâlâ siyasetimizi besleyen iki büyük entelektüel akım (Aydınlanma ve Romantizm), sırlarını saklamaktan, polemiklerini tahrik etmekten ve beklenmeyen yeni tanımları teşvik etmekten vaz geçmediler.

**

Güney-Doğu Avrupa Milliyetçiliğinde Organik Dayanımlar ve Örgütlenmiş Dayanımlar

Alexandru Dutu (Romanya)

Güney-doğu Avrupa milliyetçiliği genellikle Hamlet'in Polonius'da takdim ettiği buluta benzer: bazan bir gelincik bazan da bir deve boyutlarına sahiptir. Bu bölgenin tarihçileri, milliyetçiliğin doğuşunu ve tekâmülünü, kâh imparatorlukların mevcûdiyetine, kâh halkların hürriyetleri için savaşına, kâh Kilise ve Devlet arasındaki kaygan ilişkiye atfederler. Ortodoks Kilisesi tarafından cesaretlendirilmiş olan cemâatçi ruh, milliyetçi uzlaşmazlığın sorumlusu kılınmıştır. Zihniyetler tarihi, Ortodoks Kilisesince ve ağır basan köylülükce canlı tutulmuş geleneğin insanlar ve krumlar üzerine damgasını basmış olduğu Güney-doğu Avrupa'da milliyetçiliğin ve millî devletin ortaya çıkışını ve gelişmesini teşvik etmiş olan sosyal ve entelektüel mekanizmaların en iyi algılanışını kolaylaştırmaktadır.

Bu görüş açısı içinde, XVIII. yüzyılın sonunda ve sonraki yüzyılın başında, organik dayanımlar ve örgütlenmiş dayanımlar arasındaki ilişkide meydana gelmiş olan değişmelerden hareket ediyoruz. Bu safhada, organik dayanımlar, iktidar tarafından teklif edilmiş örgütlenmiş dayanımları tahrik etmiş ve Batılı modele doğru yönlendirmiştir. Aynı zamanda, dayanak olarak dünyevileşmiş bir düşünceye sâhip olan bu modelin benimsenmesi bir sarsıntıya yol açmıştır: "modern" program önünde, kişiler gerilemiş ve bir muhafazakâr tavır sergilemişlerdir. Milliyetçi ideoloji bu bunalıma organik

dayanımların iç dinamiklerine başvurarak cevap vermeyi denemiştir: Etni, üzerinde modern toplumun inşa edilebileceği bir temel olmuştur.

Yeni ideoloji, eski organik ve örgütlenmiş dayanışmaları kaynaştırmış olan "ortak kültür"ün yeniden inşasından gelen kültürler çerçevesinde bir yol takip etmiştir. Basılı malzemenin patlaması sonucunda yazılı kültür bünyesinde meydana gelen dönüşümler, bunun güzel bir örneğini oluştururlar. Yeni "ortak kültürler", organik yurtseverlikle ve örgütlenmiş yurtseverliğin başka bir tipini geliştirme arzusuyla beslenmişlerdir: Yurtseverliğin imparatorluklar ya da prenslikler tarafından gerçekleştirilmiş kurslarla yüceltilmiş olan bu son tipi, entelektüeller tarafından ve hattâ Napolyoncu kampanyalar sırasında ortak bilincin tadrîcen siyasileştirilmesi yoluyla bastırılmıştır.

Entelektüel gücünü modern devletin hizmetine sunmuş ve fikirlerini kitap, süreli yayın, tiyatro ve okullar yardımıyla yaymıştır: onun en büyük arzusu, yeni bir kültür ve bağımsız bir devlet inşa etmek olmuştur. Romantizm, eski kültür yapılarının çatlamasına ve halkın keşfine katkıda bulunmuştur. Milliyetçilik, popülizmin bir çok yönünü özümlemiştir ve bu sırada ortaya çıkan bir sivil toplum tarafından önerilmiş çözümlerden yararlanabilmiştir. Milliyetçilik, gelenek ve modernleşme arasındaki gerilimi, genellikle liberal ya da demokratik düşüncenin katkılarından yararlanmaksızın çözmeyi denemiştir. Hâlâ devam eden gerilim, bir eksikliğin de sonucudur, çünkü yenilik, sivil hayattan gelen bir doktrine ya da fikirlere rastlamamıştır. Sivil toplumu sistemli bir şekilde yıkmış olan komünist rejimler, gelenek ve modernlik arasındaki çatışmayı şiddetlendirmişlerdir, insanların organik dayanışmalara ve bilhassa bu dayanışmaların en iptidâî biçimlerine dönmeleri sebebi budur. Siyasî sınıf bu eğilimin nabzını tutmayı ve bulanık ve hattâ saldırgan siyasî formüller pahasına bu eğilimden yararlanmayı denemektedirler. Geçen yüzyılın milliyetçi nutuklarının bugün yeniden ele alınması, endişe verici bir tarzda, durmaksızın Balkan fiçısına barut koymaya devam eden bir mekanizmayı açıkça göstermektedir.

**

Milliyetçilik ve "Alman Misyonu" Kavramı

Peter Hoffmann (Kanada)

Alman milliyetçiliğinin kaynakları bugüne kadar yeterince çalışılmamıştır. Tanımlar, belli yazarlar ve düşünürlerin "tesiri" ve tahminlerine dayanmıştır, ancak çoğu durumda bazı benzerlikler ve paralellikler dışında ortaya fazla bir şey konamamıştır. Bu durum özellikle, G. Fichte ve kendi fikirleri ve ideolojilerini desteklemek için Fichte'nin ifadelerini bağlam dışı kulla-

nanlar örneğinde özellikle ilgi çekicidir. Bu olgunun özel bir örneği Alman tarihî kaderi veya bir başka deyişle Alman "misyonu" dur. Fichte'nin politik faaliyetleri onu tutarsızlıklara ve abartmalara yöneltmiştir. Onun söyledikleri "bilimsel" yetkili bilgi olarak muamele görünce, kaçınılmaz olarak yanlış anlamalar doğmuştur.

Dünyada özel Alman misyonu, dolambaçlı yollar takip etmiştir ki hâlâ açığa çıkarılmayı beklemektedir. Alman milletinin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çökmesi ve aynı zamanda milliyetçiliğin yükselişi ile birlikte, kavram geçici olarak kültürel faaliyet ve fikirler üzerinde yoğunlaştı. Bütün bunlar geniş halk kitlelerinin anlaması için fazla felsefi idi. Gerçek dünyadaki millî emeller ve hayatın giderek daha laik hâle gelmesi birleşerek, filozofların kavramlarını ve şâirlerin idealizmini giderek vulgarize hâle getirdi. Alman 'misyonu' Hitler zamanında en acımasız cinayetlerin dayanağı hâline dönüşmüştü. Bununla birlikte Hitler'in muhalifleri arasında gerçek bir Alman 'misyonu'na inananlar ve bu kavramın tarihte sahip olduğu üstün yeri kazanması için çalışanlar vardı. Bu muhalifler, Nasyonal Sosyalizm'e benzer inanışları olan Stefan George'nin takipçileri idi. Gizli Almanya'nın mistisizmine inanıyorlardı.

1945'de Almanya'nın üçüncü kez yerle bir edilmesinden sonra, rejimin işlediği cinayetler yüzünden bu tür fikirler gözden düştü. Rejim, yanlış bir şekilde Fichte'nin kendi fikir babası olduğunu iddia etmişti

**

"Küçük Milletler" Hâdisesinde Millet Olma Sürecinin Belirli Nitelikleri

Miroslav Hroch (Çek Cumhuriyeti)

"Milliyetçilik" konusundaki mevcut çalışmalar, Avrupa'da modernleşmenin bir parçası olarak görülen millet olma sürecinin iki ana gelişme çizgisini takip ettiğini genellikle ihmal etmektedir. Bunlardan biri, aynı dili kullanan ve aynı kültüre ait olan Malikâneler/Eyâletler ve merkezî otorite arasındaki karşılıklı ilişki sonucunda ortaya çıkan ulus-devletin sosyal ve politik yönlerden değişimi ile başlamıştır. Modern ulusa giden yol, hem devlet hem de kültür ve dil geleneğini sürdürerek sivil toplumun gelişmesine paralel devam etmiştir. Millet olma sürecinin bu tarzı, çoğunlukla "tipik" yani, Avrupa'daki bütün millî gelişmelerin değerlendirilmesinde kıstas olarak mütalaa edilmiştir.

Ancak bu yöntem yanlıştır, çünkü günümüzdeki mevcut milletlerin çoğu, tamamiyle farklı şartlar altında oluştuğu gerçeğini göz ardı etmektedir.

Bunların millet olma sürecindeki başlangıç noktaları, genellikle “kendi” (yani etnik olarak özdeş) idareci sınıfı veya kendi devlet teşkilâtından yoksun, baskın olmayan bir etnik gruptur. Bu grup edebî dilden yoksundur, veya geleneği büyük ölçüde zayıflamıştır. Bu şartlar altında millet olma süreci, millî bir hareket yani, bir milletin varlığını tamamlamak için gerekli olan bütün eksiklikleri elde etme mücadelesi hâlini almıştır. Bu mücadele, yukarıda bahsettiğimiz üç tür noksanlığa tekâbül eden üç grup talebe yönelmiştir: politik, kültürel, linguistik ve sosyal talepler. Bu taleplerin zamanlaması ve yoğunluğu, politik sistem, sosyal yapı, kültürel gelenekler vs. ye göre değişmiştir.

Millî hareketler Avrupa’da değişik zamanlarda ortaya çıkmış ve başarıları önceden garantili olmamıştır. Millî hareketleri, millet olma sürecinin iki türünden biri olarak değerlendirmek, belli yöntemleri gerektirmektedir. Başarıları önceden belli olmadığına göre, yeni kimlik seçeneği için motifleri ve başarısını sağlayan faktörleri dikkate almalıyız. Her şeyden önce, millî yönden birleştirici faktörler arasına, yeni bir kimlik arayışına yol açmış olan eski feodal rejimin, geleneksel bağların ve değer sistemlerinin çözülmesini dahil edebiliriz. Bu değişmeden kaynaklanan millî hareketlerin, yeterince güçlü millî çıkar çatışmaları ile birleşik olarak sosyal iletişimde ve ülke içinde baskın olmayan etnik grubun toprakları içindeki sosyal hareketlilikte bir artış gözlediğimiz her durumda başarılı olduğunu gördük.

Millî hareketleri belli türden bir gelişme olarak kabul etmek, doğmakta olan “küçük milleti” “yönetme geleneği olan”dan ayırt eden millî taleplerin ve kalıplaşmış klişelerin belli özelliklerini çalışmamızı sağlar. Bu özellikler şunlardır:

- Millî hareketlerin başarısı ve “küçük milletler”in ortaya çıkışlarının, tarihî gelişmenin bir unsuru olduğuna dâir inanç;
- “Küçük milletler”in idareci seçkinlerden taleplerinin ilke olarak haklı ve âdil olduğu inancı;
- Millî mevcüdiyet hakkını gösterme ihtiyacı;
- Kendi “millî karakter”ini barışsever olarak gösterme, ve dolayısıyla saldırgan bir tutum olarak milliyetçilik ile başkalarını düşünen vatanseverlik arasındaki farka vurgu.
- Millî varlığın tehlikede olduğuna dâir gizli hisler.
- Sosyal çatışmaları ve gerginlikleri, millî çatışmalar ve gerginlikler olarak yorumlama eğilimi.

Yerli Millet ve Yeni Fransa'da Avrupa Egemenliği, 1663-1763

Cornelius J. Jaenen (Kanada)

Bu bildiri, Kuzey Amerika'daki geniş bölgeler üzerinde Avrupa egemenliği ve sâhiplik iddiaları ile birlikte, ilk sömürge döneminde yerlilerin kendi kendilerini idâre etme ve bağımsızlık haklarının dayanağını ele almaktadır. Bildiri tarihçiliğimizde hâlâ yaygın olan, Fransızların Kanada ve Arkadia'da hiç bir yerli hakkını tanımadığı iddiasını yalanlamaktadır.

1524'den 1755'e kadar Fransızlar çeşitli resmî sömürgeleştirmeler (*prises de possession*) vasıtasıyla pek çok fırsatta ve muhtelif mahallerde, geniş topraklar ve buraların yerleşik halkı üzerinde egemenlik iddia etmiştir. Yerli topluluklar kendi kendilerini idâre etme, bağımsızlık ve özgürlük hakkına dâir iddialarını kendi aralarında sınırları çizilmiş toprakları üzerinde -hem yerleşilen hem de avlanılan yerlerde- zaman zaman yenilediler.

Kutsal Ruh tarafından bütün canlılara -bitkilere, hayvanlara ve insanlara- verildiğine inandıkları toprak, su ve hava anlayışı, yerli toplulukların kendilerini misafirperverlik prensiplerine göre "diğerleri" ile -hattâ Avrupalı istilâcılarla bile- paylaştıkları belli topraklara âit görmeleri anlamına geliyordu. Fransızlar, Kuzey Amerika'nın Kuzey-doğusundaki Algonkin ve İrokua halkları ile sembolik ilişki kurmak için ticaret ağlarını, askerî ittifakları ve daha az derecede de misyoner faaliyetlerini kullandılar.

Yerli hakları, "çok eskiden beri belli topraklara yerleşmiş olmalarından dolayı yerli halka ait olan mülkiyet hakları" olarak tanımlanmaktadır. Fransız rejimi döneminde, "bu yerliler bütün milletlerden bağımsız olduklarını iddia etmektedirler ve fiiliyatta da öyledir ve toprakları hiç itirazsız kendilerine âittir" gibi siyasî açıklamalara rastlıyoruz. İlk bakışta, Avrupa egemenliği ve yerli hakları uzlaşmaz görünüyor. Fakat, örneğin Abenakisler, kendileri üzerinde hakimiyet iddia eden Massachussets'lilere, Fransızlarla olan ilişkilerinin niteliğini kinayeli bir şekilde şöyle açıklamışlardır: "şunu bil ki Fransız benim kardeşimdir. Onun ve kendimiz için bir tek ve aynı duamız var ve biz aynı kulübedeki iki ocakta ikamet ediyoruz- o bir ocakta, ben diğer ocakta..." .

Egemenlik, vergi, kanun ve askerî hizmet konulmasını gerektiriyordu. Ancak Fransızlar kürk ticaretinin iyi ilişkiler için gerekli olduğunu anladılar, bir memorandumun belirttiği gibi "orta bir yol yoktu". Fransızlar yerli tüccarların istedikleri miktar ve kalitede mallar sağladılar, hediyeler verdiler ve kabile sınırlarını geçerken "haraç" ve "hediyeler" verdiler. Yerliler kolonist-

lere karşı bir suçla itham edildiğinde, Vali duruşmayı kraliyet mahkemelelerinden kendi askerî görev yerine aldı ve nihai karar yerli yaşlılarına danışılarak alındı ve cezalar yerlilerin âile ve toplum sorumlulukları ve mağdurların zararlarının tazmin edilmesi anlayışlarına uygun olarak verildi. Askerî operasyonlarda, Yerli savaşçılar kendi savaş liderleri tarafından organize edilmiş bağımsız birliklerdi ve Fransız veya Kanadalı subayların emri altında değildi. Savaşan taraflar ve Avrupalı komutanlar arasında danışma ve işbirliği mevcuttu, fakat Yerli savaşçılar kendi amaçları, taktikleri ve stratejilerine ve esirlere muamele konusunda kendi protokollerine göre savaştılar.

Diğer bir deyişle, şüphesiz Fransızlar Yeni Fransa'nın geniş toprakları üzerinde egemenlik iddia ederlerken, aynı zamanda yerli milletlerin ülke içinde kendilerini idare etmeleri hakları ve bağımsızlıklarını resmî olarak tanıdılar: Daha önemlisi de, yerli haklarına uygulamada da saygı gösterilmiş olmasıdır.

**

Din ve Millî Kimliğin Meşrulaştırılması: “Protestan İngiltere” ve “Katolik İrlanda”

Donald Kerr (İrlanda)

Millî kimliğin unsurları -ırk, dil, toprak, coğrafya vs.- ve önemi, bir grubun kendi kendisini algılaması değişikçe yeni sorunların baskısı altında değişir. Ancak hemen hemen bütün ülkelerde dinin rolü önemlidir ve bazılarında belirleyicidir. Avrupa'da erken modern dönem daha çok millet teşkil etme dönemi idi ve ulus-devleti meşrulaştırmada dinin rolü özellikle önemli idi.

Bir grubun kendisinin farkına varması, kendisi ile başka grup arasındaki farkı kavramasından ileri geldiği için, o grubun kimliği başka bir kimliğin karşısında veya üzerinde tanımlanmıştır. Millî gruplar, dinî uygulamalarını anlamadıkları farklı inançtan olan kimselere güven duymadılar. Ortaçağ Hıristiyanları İslam dünyası ile temasları sonucunda, kendi ayrı Hıristiyan kimliklerinin daha fazla farkına varmışlardır. Dinî nefret, zulüm ve savaşların temelinde çoğu kez bir dine inananların başka bir din mensubu olanlar hakkındaki kanaatleri yatmaktaydı. Müşterek hafıza veya dinî zulüm veya zaffer mitolojisi millî bilinci güçlendirdi. Dinî motifler, folklor, şarkılar, marşlar, alaylar ve cenaze törenleri vasıtasıyla bir şehitlik ideolojisi geliştirildi.

Dinlerin mesajlarını yaymaya ve dönmeler kazanmaya ihtiyacı vardır. Pek çok etnik grup kendi kültürünün belirgin karakterini, misyonerlerin fa-

aliyetleri neticesinde tecrübe etmiştir. Din, çoğu kez milliyeti meşrulaştır-
mış ve desteklemiş olmasına rağmen, yine çoğu kez aşırıya kaçan iddialarını
ılımlı hâle getirmeye çalışmış ve bu suretle, millî sınırları dahilindeki birden
çok grubu ve dini bir zayıflık işareti olarak gören yeni XIX. yüzyıl milliyetçi-
liği ile ihtilafa düşmüştür. Evrensel olması dolayısıyla din, farklı etnik grup-
ları bir tek politik çerçeve içinde birleştiren millet-üstü bir bağ olarak milli-
yetçiliğin karşısında yer almıştır. Dinî liderler milliyetçilerin aşırı iddiala-
rına şüpheyle bakmış veya bunları ahlâksız olarak nitelemiş ve millî hedef-
lere ulaşmak için şiddet kullanımını lânetlemişlerdir. Dinî düşüncelerden
etkilenmeyen totaliter devletlerin azınlıklara uyguladıkları baskı karşısında
şoka uğrayan din liderleri, son çeyrek yüzyılda, onların aleyhine konuşmaya
daha hazır hâle gelmişlerdir.

Değişik din modelleri din ve millet arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. Kilise-
nin geleneksel olarak Sezar-Papa otoritesine bağlılık tarzında merkezî dev-
lete bağlandığı ve alt düzey din adamlarının halka yakın olduğu Ortodoks
ülkelerde, din ve millî kimlik arasında sıkı bir bağlantı vardı. Protestanlıkta
seçkin millet düşüncesi özellikle vurgulandı. Protestan ve Ortodoksların ter-
sine, Katolikler ruhani merkezlerini devlet dışında edindiler ve millet ile bü-
tünüyle özdeşleşmediler, hükümetler onları çoğu kez sadakatsiz olarak gör-
düler.

“Protestan İngiltere” ve “Katolik İrlanda”nın rekabet eden millî kimlik-
lerinin incelenmesi, bu niteliklerin Avrupa’da ne dereceye kadar Reformas-
yon sonrasında ortaya çıkan tarihî bir örnek vak’a olduğunu göstermektedir.
“Protestan İngiltere” Elizabeth zamanına kadar uzanır. *Cujus regio ejus reli-
gio* ilkesinin norm olduğu bu oluşum döneminde idarecinin dini, bir hâne-
danlık olan İngiltere’yi, bir arada tutan bir yapıştırmacı idi. İngilizler
“papalığı” reddetti ve İngiltere’nin özgürlüğü ve refahını, yenilenmiş bir
dini kucaklamasına bağladılar. Kültürel unsur *İncilin Resmî Versiyonu*’nda
ve *Umumi Dua Kitabı (Book of Common Prayer)*’nda mevcuttu; bu iki
edebî şaheser, İngiltere ve edebiyatı üzerinde derin tesir bıraktı.

İrlandalılığın Katoliklikle özdeşleştirilmesi, “Eski İrlandalı” ile “Eski İn-
giliz”in inançlarını savunmak için zoraki birlik oluşturdukları XVII. yüzyıla
kadar uzanır. Bu özdeşlik, XIX. yüzyılda zirvesine ulaşmıştır. XIX. yüzyılın
başında, yeniden dirilen Katoliklik ve yeniden yaygın hâle gelen Protestan
evangelikalizmi, dinî çatışmaları şiddetlendirmiştir. Protestanlar, Katolik hâ-
kimiyetine yol açacağı düşüncesiyle, İngiltere ile bağları koparmaya karşı çık-

ular. 1880'lerde milliyetçi politikacılar ve katolik Kilise, İrlanda için Yerli İdaresi (Home Rule) talep etmek üzere bir araya geldiğinde, İrlandalılık ve Katoliklik kimlikleri daha da yakınlaşmıştı. 1922'de yeni bir İrlanda devleti kurulduğunda, Katoliklerin nüfusun % 93'üne varan ezici çoğunluğu, bu kimliğin köklenmesinin kaçınılmaz olduğu anlamına geliyordu.

**

Milletlerin Tarihi Gelişme Süreçleri ve Aralarındaki İlişkiler Üzerine

Zhuoheng Pang (Çin)

1. Eski ve Modern Dönemlerde Milletler ve İlişkileri

Benim düşünceme göre, millet, ortak çıkarlarını uzun zaman boyunca müşterek bir hayat sürerek oluşturan insanların, ortak ekonomik, politik ve kültürel çıkarlarına dayalı bir topluluktur. Milletün büyüklüğü, etnik unsurları, toprağı, gelenekleri, dili, dini, politikası ve genel kültürü veya uygarlığının tamamı, hayat ve üretim tarzlarında meydana gelen değişmelere uygun olarak değişir, fakat bütün insanların ortak çıkar toplulukları oluşturma niteliği daimâ mevcuttur.

Dolayısıyla millet, tarihi oluşum, gelişme ve değişme sürecine sâhiptir. Benim düşünceme göre, bütün insanların ortak çıkarlarının topluluğu olarak, modern tarz milletün yanı sıra, tarihte eski tür milletlerin mevcut olduğunu, bunların modern milletlerden farklı olmalarına rağmen modern milletlerle yakın bağları bulunduğunu kabul etmeliyiz.

Eski tür millet ile modern tarz millet arasındaki ortak özellik, ikisinin de bütün insanların çıkarlarını temsil eden topluluklar olmasıdır. Ancak değişik tarihi şartlar yüzünden, birbirlerinden farklıdırlar; meselâ, eski milletler arası ilişkilerdeki düşmanlık ve ayrımcılık, modern milletler arasındaki ilişkilere göre daha fazla, asimilasyon, entegrasyon, koalisyon ve iltihak eğilimleri daha zayıf idi. Eski milletler arasında barış içinde bir arada yaşama yerine pek çok savaş ve anlaşmazlık mevcuttu. Eski milletler, bütün milletlerin eşit muâmele görmesi gerektiğini tedricen anlayan ve kabul eden modern devletler gibi değildi.

2. Modern Milliyetçilik: Olumlu Rolü ve Kötüye Kullanımı

Milliyetçilik, modern milletlerin oluşumu ve gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan bir siyasi doktrindir. Bu doktrin, modern milletlerin gelişmesi ile birlikte, çeşitli milletlerin halklarından giderek artan bir destek elde etmişlerdir, dolayısıyla, modern milletlerin gelişme sürecindeki olumlu rolü burada açıkça gözükmektedir.

Fakat milliyetçiliğin kendi sınırlamaları vardır. Dar ufuklu milliyetçilik çoğu kez millî şövenizm, millî egoizm ve millî ayrıcalık düşüncesi ile karışmaktadır; milliyetçilik bazen politikacılar tarafından kötüye kullanılmakta ve en yıkıcı rolü oynayan ırkçılığa götürecekt kadar istismar edilmektedir.

3. Millî İlişkilerde Bugünkü Eğilimler

Gelişmelerin istikameti günümüze doğru ilerledikçe, bazı memnuniyet verici eğilimler ortaya çıkmıştır. Önemli bir eğilim, sık sık ihlâl edilmesine rağmen, bütün milletler ve ulus-devletlerin eşitliği prensibinin giderek yaygın hâlde tanınmasıdır. Ana özellikleri şövenizm, tekelcilik, tahakküm ve yeni ırkçılık olan bazı endişe verici eğilimler de mevcuttur.

Milletler ve millî ilişkilerin tarihî gelişimi sürecindeki genel eğilimler, millî düşmanlık eğilimi zayıflarken, millî işbirliği ve bütünleşme eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, tarihçilerin iyimser olmak için sebepleri vardır.

**

Ortaçağ Avrasyasında Milletler, Halklar ve Devlet Şekilleri

Omeljan Pritsak (Ukrayna)

Avrupa ve Asya'daki yerleşik olmayan toplumların devletleri üzerinde duracağım. Bunu yaparken "göçebe" terimini, "başı boş gezen" anlamında kullanacağım. Dolayısıyla, mensup oldukları ırkları göz önüne almaksızın göçebeleri iki türe ayıracağım: "bozkır göçebeleri" ve "deniz göçebeleri".

Colluives gentium terimi Wilhelm E. Mühlmann tarafından, Büyük Çin Seddi'nde olduğu gibi Roma *limes*'inde de devlet kuran/inşaa eden yapı için kullanılmıştır. Harold von Petrikovitz, bu terimi (Çin Seddi), Alamani, Goth ve Franklar gibi Roma İmparatorluğu dahilinde bulunan bazı ön Alman devletlerini tanımlamak için kullanmıştır. Ben de bunlara İranlı Alanları, eski Türkleri ve Viking Nordoman/Rusları dahil ediyorum.

476 yılında Gretungi-Ostrogothlar önce gezici *Exercitus Gothorum* olarak Makedonya'ya sonra da 488'de İtalya'ya gitiler. Kıta Avrupasında mâcerâ aramak üzere IX. yüzyılda Viking döneminde İngiltere'den ayrılanlar *Magnus Exeercitus* olarak bilinir. *Magnus Exeercitus*lar Timurlenk (ölümü 1405) tarafından karmaşık bir konfederasyondan, bir kişiye bağlı düzenli bir fetih ordusuna dönüştürüldüler.

Officina gentium ortaçağ tarihi boyunca kendini tekrar eden bir fenomendir. Mevcut yerleşik imparatorluklar (Roma, Bizans, Çin, Hint) sınırları

dışındaki tarihî olmayan çobanlar ve/veya köylüler sık sık büyük 'karizmatik klan'lar tarafından, ırkı olmaktan çok, büyük bir teşkilatlanmış grup etrafında toplanmaya zorlanmışlardı. Talim için en uygun bölgeler Skanda, Danish adaları, Arap yarımadası ve Moğolistan idi. Buralarda güvenli idiler ve yerleşik imparatorlukların orduları tarafından keşfedilmeleri mümkün değildi.

Von Petrikovits *colluvies gentium*'da adın (*nomen*) önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. *Primum distingues* olan bu ad, yalnızca kendi bilincini ve kendi kimliğini ifade etmek için değil, bütünleştirici bir hareketin simgesi olarak da kullanılmıştır.

Ostrogoth Büyük Theodoric Thiudiminson İtalya'da Gotik Amali adını, daha itibarlı Roman Imperial ile değiştirdiğinde, adlarını kaybeden Ostrogotlar adım adım İtalyanlaşmaya başladılar.

Benzer bir durum Çin sınırında da meydana geldi. Çinliler tarafından yenildikten sonra, M.S. 216'da Güney Hunları'nın lideri, *T'u-ko* olan adını, daha itibarlı Çin kraliyet adı olan Liu ile değiştirdi ve bundan sonra kendisi ve halkı tedricen Çinileşti.

Vandallar, Vesi- ve Ostro-Gotlar Roma imparatorluğu toprakları dahilinde kendi bölgelerini yarattılar, fakat kendi adları ile ilişkili ve kendileri tarafından tanınan bir 'vatan' dan yoksundular. Sonuç olarak tarihten silindiler. Diğer yandan Franklar, Roman Gaul'u yaratırken kendi eski kabilevi vatanlarını asla terk etmediler.

Dahası, 'karizmatik' klanı ele alıyor ve göçebe imparatorlukların (*Pax*) belirgin özelliklerini ortaya koyuyorum. Seyyar tüccarların göçebe imparatorluklarındaki rolleri Tatarların garip talihi ile örneklendirilmiştir.

**

Bir Milleti Oluşturan İnsanlar ve Devlet Arasındaki İlişkilerde Devlet Meclisleri ve Parlamentonun Rolü

John Rogister (Büyük Britanya)

Devlet meclisleri ve parlamentolar arasında bir ayırım yapıldıktan sonra, en son çalışmaların da yardımıyla, farklı türden meclisleri sınıflamak mümkündür. Ortaçağ ve erken modern dönemdeki devlet meclislerinin (*pays d'Etats*) en önemli taraflarından biri, farklı toprakları aynı prenslik etrafında toplama biçimleridir. Bunun örneği Flemish-Burgundian-Aragonese-Castil-

lian Habsburg kompleksidir. Hollandalı Habsburgların "ülkeler birliği" (*union des pays*) sürekliliğini korudu ve 1790'lardaki ön Belçika devletine katkıda bulundu. Ortak millet duygusu, *Birleşik Belçika Devletleri (Etats-Belgiques unis)* kavramını ilham etti.

Daha sonra devlet meclislerinin diğer örnekleri tasvir edilmiştir. İlk olarak, idareciler bu tür meclislere, ortak ülkeyi savunma sorumluluğunu vermişlerdi. İkinci olarak, Polonya'da olduğu gibi, ayrı devletlerden oluşan birlik, devlet meclislerinin millet olma duygusunun ifade edilebileceği ve politik uzlaşmanın başarılacağı bir vasıta olması anlamına geliyordu. Üçüncü olarak, Neuchatel'de olduğu gibi, itilafı veraset, mahallî elitlerin devlet meclisini kullanarak kendi prenslerini seçmeleri, prensin yetkilerini sınırlamaları, kendi dinlerini savunmaları, kendi güçlerini yerleştirmeleri ve egemenliklerini kabul ettirmelerinin vasıtası hâline geldi. Öncelikle, Bears'dan, Fransa tarafından ele geçirilen Sovoyard topraklarından ve bir iç bölgeden (Comtat Venaissin) verilen örnekler, farklı iddiaları ve özellikleri göstermek için kullanıldı.

XX. yüzyıl başlarından ortasına kadar Rusya'nın, Transilvanya'nın ve Yunanistan'ın durumları, Fransız İhtilâli ile doğan yeni liberal kurumlarla eski rejimin değerleri ve müesseseleri arasındaki çatışmaların etkisini göstermek üzere kullanılmıştır.

**

Avrupa'da Milliyetüstü Bir Tarihin Unsurları

Nicolas Rousselier (Fransa)

Milliyetüstü kavramı genellikle soyut bir biçimde incelenmiştir. Ya yeteri derecede geleneksel fikirler (demokrat-hıristiyan menşe' ve teolojik kökler) çerçevesinde, teorik menşe'lerine dayalı bir plana göre; ya da esas itibarıyla "Avrupa'nın inşası" tarihi çerçevesinde tasvirî ve hukukî görüş açısından ele alınmıştır.

Bu ilk yaklaşım tiplerinden farklı olarak biz burada, Avrupa'nın siyasî hayatlarının global çerçevesi içinde milliyetüstü mefhumunun bir siyasî algılanış tarihinin bazı unsurlarını sunmak istiyoruz. Bizim hareket varsayımımız gerçekten çok basittir, çünkü milliyetüstü mefhumunun (bizzat çağdaşları tarafından ne kadar müphem ve kötü anlaşılmış olursa olsun) ilgili farklı Avrupa ülkelerine girişinin büyük ölçüde millî siyaset kültürlerinin temellerini sarstığını düşünüyoruz.

Başlıca Fransız kültürü örneği çerçevesinde, bildirimizi iki tahlil mihveri üzerinde yoğunlaştırıyoruz:

– Her şeyden önce "*Avrupa'nın inşası*" tarihinin kurucu bunalımlarının, özellikle, 1950 yıllarının ilk yarısı boyunca Avrupa Savunma Topluluğu (CED = Comunauté Europeène de défense)'nun Fransız başarısızlığıyla sonuçlanan bunalımın bir *yeniden okunması girişimi*. Bunun için biz, hükümetlerle ilgili ve siyasî müzâkerelerin tekâmülünü tâkip etmeyi değil (bu daha önce de yapılmıştır), fakat milliyetüstü mefhumunun Fransız siyasî tartışmasına girişini ve geleneksel siyasî kültüre (millî, tek ve bölünmez hâkimiyet kültürü vs..) bağlı olan tepkiler bütünlüğünü karşılaştırmayı denemek istiyoruz. (Esas itibariyle parlamenter tartışma seviyesine, özellikle bize zengin ve temsil edici gözükken bu seviyeye yerleştireceğimiz) bir tartışma örneği çerçevesindedir ki, milliyetüstü mefhumu ve milletin geleneksel tasviri arasındaki karşılaştırmanın bir nevi kültür tarihini çizmeyi deneyeceğiz.

– Bu tarihî örnek (1950 ve 1955 arasında Fransa ve Avrupa) dışında ve milliyetçilikler, millî kimlikler ve ulus-devletler çerçevesinde, *bu "Avrupa tarihi'nin millî tarihler bünyesine girişinin metodolojik güçlüklerini* sorgulamayı istiyoruz. Milliyetüstünün ve "Avrupa'nın inşası"nın tarihini yazmak, bizim millî tarihlerimizden herbirinin her zaman ve hâlâ yazıldığı tarzı yeniden ele almayı gerekli kılmıyor mu? Millî "kimlikler" karşısında milliyetüstü fikrinin kültürel sonuçlarının sorgulanması tarihin geleneksel üslûbuna âit kabûllerin bir bölümünün (bölünemezlik, çizgisellik, geriye dönüklük, soykütükçülüğü ve hattâ *sonunda* "siyasî kültür" mefhumu) sorgulanmasına götürmez mi?

Tümü bakımından, millî siyasî hayatlarda ve tasavvurlarda milliyetüstünün çarpışmasını iyi kavramak için, tarihin bazı araçlarını yeniden ele almakla işe başlamak gerekip gerekmediğini soracağız.

**

"Mükemmel Dünya Yok": Amerika, Avusturalya ve Yeni-Zelanda Coğrafyasında Bugünkü Yerlilerin Politik Sorunlarının Kolonyal Kökenleri

Patricia Seed (Amerika Birleşik Devletleri)

Bu bildiri, karşılaştırmalı olarak farklı politik ve ekonomik yapılara sâhip olan Amerika ve AvusturalyaYeni-Zelanda'daki yerli halkların günümüzde karşılaştıkları çeşitli siyasî ve kültürel engelleri, çok farklı üç siyasî ve iktisadî

boyunduruk altına alma biçimine dayalı olarak aydınlatmaya çalışmaktadır. İngiltere tarafından idare edilen bölgelerde sömürgeciler yerli halkları topraklarından yoksun bırakmışlar fakat, siyasî ve dinî yapılarına dokunmamışlardır. Bu sebeple Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki günümüzde yaşayan yerli halklar, dinî özgürlük ve siyasî bağımsızlık için fikirler ileri sürmektedir. Bu durumun tersine, Amerika'nın İspanyollar tarafından sömürgeleştirilen bölgelerinde (ve Filipinlerde) yerli halklar fetihle birlikte, politik ve dinî özgürlükten yoksun bırakılmış, bunun yerine topraklarını muhafaza etmelerine izin verilmiştir. Kolombiya, Ekvator, Paraguay, Bolivya ve son zamanlarda Şili'de yerlilere, İspanyol toplumun dinî ve ahlakî geleneklerini yerine getirmeleri şartı ile toprakları geri verildi. Nihayet, Brezilya'da XVI. yüzyılda yerli halkları köleleştirme ve yok olmandan koruyan küçük bir devlet kuruldu. Bu daimî azınlık statüsünü kaldırmaya yönelik çabalar, 1970'lerde yerlilerin şiddetli itirazlarına ve (azınlık olarak) haklarını korumak için ilk yerli halklar pan-Brezilya cemiyetini kurmalarına yol açtı. İleri sürülen gerekçe şudur: Koloniyal müdafaacıların yerli halkı boyunduruk altına alan sistemlerinin üstünlüğünü kabul ettirmek için geçmişte ve şimdilerde gösterdikleri çabalara rağmen, yerliler için Avrupa hâkimiyeti altında "mükemmel bir dünya yoktur".

**

Çek Milletinin Ortaçağda "Yeniden Doğuşu"

Frantisek Smahel (Çek Cumhuriyeti)

Çek milliyetçiliğinin ilk işaretlerinin ilk kez XIV. yüzyılın sonunda Bohemya krallığında, özellikle de Prag'da gelişmeye başladığı muhakkaktır. Şehirlerin geniş kesimlerinde ve köylülerin bir kısmı arasında görülen anlık yabancı düşmanlığı ve henüz oluşmamış millet düşüncesine rağmen, ideolojik millî birlik kavramı, üniversiteli aydınlar arasında dar bir kesimle sınırlı kalmıştır. Bu çevrede modern millet kavramına benzeyen iki etkili teorik düşünce doğmuştur ki, bunlardan hareketle erken reform hareketleri modern mânâda millet kavramına ulaşmışlardır. 1409 yılı Ocak ayında, Quodlibet Üniversitesi'nden Praglı Jerome, "kraldan şövalyeye, şövalyeden râhibe, râhipten en küçük papaza, belediye başkanından meclis üyesine ve kasaba halkına, kasaba halkından günlük işçilere" kadar bütün vatandaşları "en kutsal" Çek milletine dâhil etti. Böylece, laik ve dinî aristokrasinin katıldığı eski "politik millet" değil, mesleklere göre nasıl tabakalanmış olursa olsun, "bütün halkın hakikî topluluğu" idiler. Jerome'nin Çek milleti için kabul et-

tiği unsurlar, ana vatan (*patria*), ortak bir dil (*lingua*), her iki ebeveynde saf etnik miras (*sanguis*) ve lekelenmemiş inanç (*fides*) idi. Alman düşmanlar, bu sonuncu özellikten Çek Hussite'leri mahrum bırakmaya çalışmışlardı. Dahası, Constance konsülünde yaptığı konuşmada Jeremy, Çek milletinin kökenini eski Yunanlılara dayandırmıştı. Böylece, kültürel geçmişleri ile Çekler kendilerini Almanlardan üstün hissedebiliyorlardı. Aynı zamanda Jeseniceci hukukçu John, saf veya hakikî Çeklerden (*veri puri Bohemi*) oluşan bu toplumun Çek krallığının "meclislerde, hükümetlerde ve üst düzeylerdeki özel avantajlarını" tasdik etti. Bu avantajlar ona göre tabii hukuk ve tarihten kaynaklanıyordu. Üniversitedeki reform grubunun dağılmasıyla kendini gösteren hızlı gelişmeler, Jerome'nin bir inanca dayalı Çek milleti kavramının kısa süren yankısının tamamıyla kaybolmasına sebep oldu.

XV. yüzyılda şaşırtıcı şekilde ortaya çıkan modern Çek milleti fikri uzun ömürlü olmadı. Vaktinden evvelde ve yalnızca kısa bir süre için ihtiyaç duyulmuştu. Sıradan insanların topluma dâhil edilmesi bir bakıma güzel bir dekorasyon idi. Yine de Çek millî ve siyasî anayasal şehir toplumu XVI. yüzyıla kadar devam etti. Bu dönemde Çek milletini yenilemek kimsenin aklına gelmedi, çünkü böyle bir ihtiyaç yoktu. XIX. yüzyılda da ikinci millî uyanışın niçin vuku bulduğu ise başka bir sorudur.

**

Millî Kimlikte Zorunluluk, Tercih ve Müzâkere : Alsace ve Fransa 1870-1918

Paul Smith (Büyük Britanya)

Fransa ve Almanya'nın ihtilafli millî iddialarına mâruz kalan Alsace'ın durumu, millî kimliğin tanımındaki zorunluluk ve tercih gibi birbirine zıt kavramları, bunların milliyetçiler ve ulus-devletler tarafından taktik kullanımları ve kendi kimliğini korumak için zemin bulmak üzere onlarla uzlaşırken *küçük vatan (petite patrie)* yaşadığı sıkıntıları dile getirmektedir.

1870 yılında Momsen ve Fustel de Coulanges arasındaki tartışma Alsace'lıları, etnik-kültürel ve linguistik temele dayalı deterministik Alman milliyetçilik kavramı ile milliyetçiliği tercih eden ve kendi kararını kendi verme prensibinin istikrarlı bir Avrupa'nın temeli olduğunu belirten liberal Fransız kavramı arasına koymuştur. Almanya'nın politik yönden katılığı Alsace-Lorraine'i Reich'da bu statüden yoksun bıraktı. Bu statü onu asimilasyondan koruyabilir ve devam edegelmekte olan Almanlaştırılmayı başından savmak

için kısmen politik faaliyet, kısmen de Alsace diyalektinin kültürel bir araç olarak canlandırılmasıyla, 1890'larda Alsace muhtariyeti veya "milliyetçilik" akımının doğmasına yardımcı olabilirdi. Otonomiye inanan entelektüel çevrede, diğerlerinin yanı sıra Otto Flake ve Robert Redslop iki kültürlülük ihtimalini araştırdılar. Onlara göre Fransız ve Alman Çizgilerini bir araya getirme, Alsace'a yalnızca farklı politik ve kültürel kimliğini vermekle kalmaz, Fransız-Alman ayrımını ortadan kaldırmada ve Avrupa barışını sağlamada önemli rol oynayabilirdi.

Otonomi belki de "eski" Alsace burjuvazisinin egemenliğini ve bu egemenliğin kültürel boyutlarını muhafaza etme arzusunun bir aracı, aşırı entelektüel bir inşa idi, veya bazıları için politik ve ekonomik yapıların modernizasyonunun Alman millî sistemine göre gerçekleştirildiği bir dönemde, Fransız yanlısı sempatiyi gösterme aracı idi. I. Dünya Savaşı, Alsace'lılara özlem ve arzularını karşılayan milliyetçilik ilkesine dayalı olarak, galip Fransa'ya katılma ümidi verdi. Ancak Fustel de Coulanges ve Renan'ın liberal milliyetçilik tanımları tercih özgürlüğü ve ortak tarihî tecrübenin şekillendirici gücü hakkında muğlak idi ve Barres gibi daha yeni milliyetçiliğin polemikçileri, Alsace'lılar gibi önemli yönlerden Alman olan bir nüfusun tamamıyla asimile edilmesini kolaylaştırmak için "*la terre et les morts*" (toprak ve ölümler) yoluyla uzun tarihî ve kültürel devamlılık üzerinde durdular.

Savaş, Alsace'lıların Fransız milliyetçiliği tarafından, bir yandan Fransa'ya bağlılığın sarsılmaz âbidesi, diğer yandan (Dreyfus'un yapmakla itham edildiği gibi) Almanların amaçlarına hizmet eden veya onları gizleyen güvenilmez bir millet olarak çelişkili biçimde ifadelerin sıklaşmasına yol açtı. Fransız hükümeti, hem kaybedilen eyâletlerin kahraman olduğu görüntüsünü güçlendirmeye çalıştı, hem de kendisinin şampiyonluğunu yaptığı kendi kararını kendi verme prensibinin bir gereği olan plebisitü reddederek, Alsace'lıların Fransa'ya olan bağlılığına dâir inancının ne kadar zayıf olduğunu gösterdi. Tarihçi Louis Batiffol, Alsace'lıların Keltler olduğunu iddia etmek suretiyle, Alman milliyetçilik düşüncesinin karakteristiği olan etno-mantiki determinizminin Fransız kullanımına örnek olmuştur. Fransız milliyetçiliğinin resmi versiyonu, Alsace'lıların durumunu Almanlardan daha iyi anlıyor veya onların özel özlemlerini Almanlardan daha iyi karşılıyor değildir.

Ulus-Devlet'in Yıkılışı: Belçika'nın Durumu

Jean Stengers (Belçika)

Millet, neticede Belçika'nın yaşayacağı durum içinde, devletten doğmuştur. Katolik Aşağı-Ülkeler (İspanya Aşağı-Ülkeleri, sonra Avusturya Aşağı-Ülkeleri) tarafından inşa edilmiş olan ve, bağımsız bir devlet statüsüne sâhip olmamasına rağmen, yine de bir devlet bütünlüğü teşkil eden, siyasî bütünlük içinde, ortak hayat, halklar nezdinde, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, hakikî bir millî duyguya doğru tekâmül edecek olan bir kimlik duygusu doğurmuştur. Bu duygu, "brabançonne" denen ve ilk bağımsız Belçika Devleti'nin yaratılışıyla sonuçlanacak olan ihtilâl sırasında ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte bu devlet geçici olmuştur, çünkü bir yıldan daha az devam edecektir (1789-1790).

Sonra Fransa'ya bağlanmış olan, daha sonra da Pays-Bas Krallığı (1815-1830) içinde Hollandalılarla bütünleşen Belçikalılar millî şuurlarını korumaktadırlar, ve, "zulüm"lerine işâret ettikleri Hollandalılar karşısında, Belçikalılar kendilerini her zamankinden daha çok Belçikalı olarak hissedeceklerdir. 1830'da, Hollandalıları avlayan bir ihtilâl gerçekleştirdiler. Belçika'nın bağımsızlığı ilân edilmiştir, ve bu sefer sürekli olacaktır. Süreç açıktır: Bu defa, Devlet milletten doğmuştur. İhtilâlden sonra, 1830'da, ulus-devlet uyuşması mükemmeldir. İki dillilik Belçika'yı etkilememiştir, çünkü Flamanlarda olduğu kadar Valonlarda da grup bilinci son derece zayıftır.

Bütün XIX. yüzyıl boyunca, ulus-devlet çifti güçlenecektir. Ancak XX. yüzyılın başından itibaren ki, çözülme süreci başlar: önce milletin çözülüşü ki bu daha sonra devletin çözülüşüne yol açacaktır. Milletin çözülüşünün tek sebebi Flaman hareketinin doğuşudur. Bu hareket, XIX. yüzyılda, hâlâ Flaman diline bağlılığı ve onun mükemmel bir Belçika yurtseverliği ile korunmasını birleştirmiştir. Fakat, XX. yüzyılda tedericen, bir Flaman duygusu gelişecektir; bu duygu aynı zamanda, ülkede Flaman dilinin aşağı durumunun sorumlusu olarak değerlendirilmiş olan Belçika ile karşılaştırıldığı bir reddetme duygusudur da. Belçika'nın reddi, aslında ancak azınlığın duygusudur, fakat git gide çoğunluğun duygusu hâline gelecek olan, Flamanların Belçika Devleti ile bütünleşmiş olan özel bir halk olduğu fikridir. "Bizim halk"tan bahseden Flamanlar, bundan böyle Flaman halkını düşünmektedirler.

İki dünya harbi her defasında Belçikalı yurtseverliğini kamçılayarak tekâmülü yavaşlatmıştır. Fakat tekâmül şiddetlidir. Bu tekâmül kısa bir süre sonra tatmin olmuş bir biçimde Flandre'da resmî hayatta sırf Flamancanın kullanılması hakkını istemekle, sonra da Flandre için en az bir kültürel otonomi talebiyle sonuçlandı. Bu otonomi arzusu, ellili yıllardan itibaren bazı Wallon ortamlarından gelen bir hak iddiasıyla birleşmiştir: Bu hak, yapısal iktisadî bir bunalımın (kömür ocaklarının kapatılması, madencilikğin çöküşü) vurmuş olduğu Wallonya'nın iktisadî politikasının kendi araçlarına sâhip olması hakkıdır.

Flaman ve Wallon güçlerinin birleşmesi, şimdiye kadar üniter Devlet olan Belçika'yı federal bir devlet yapmış olan yakın ve derin Anayasa reformunu açıklamaktadır. Belçika bundan böyle, bir taraftan cemaatlerin (üç cemaat: Flaman, Frankofon ve Alman) ve diğer taraftan bölgelerin (üç bölge: Flandre, Bruxelles ve Wallonya) örtüşmesi biçiminde teşkilâtlanmıştır, cemaatler esas itibariyle kültürel yetkilere sâhiptir, bu Flaman taleplerine cevap vermektedir; ve bölgeler esas itibariyle iktisadî yetkilere sâhiptir, bu da Wallon isteklerine cevap vermektedir.

Bununla birlikte federalleştirme, kurumsal teşkilâtlanmanın çok ötesine gitmektedir: eskiden üniter olan bütün siyasî partiler, bir flaman parti ve bir de frankofon parti olarak ikiye bölünmüştür. Bu en derin gerçekliğin yansımasıdır: geniş bir biçimde ruhların federalleşmesi.

**

Çok Irklı Devletlerde Etnik Nitelik: Avusturya Örneği 1867-1918

Gerald Stourzh (Avusturya)

Birden fazla etnik grubun bulunduğu devletlerde etnik tanımlama metotları geliştirme ihtiyacı sık sık hissedilir. Burada etnik grup, Birleşmiş Milletler belgesini takiben (1972 tarihli Azınlıkları koruma ayırımını engelleme Alt-Komisyonu Raporu), 'müşterek ataları dolayısıyla kendisini bir bütün olarak düşünen, müşterek kültür, hissi bağlar ve gruplarını muhafaza etme endişesi ile birleşen insanlar' olarak tanımlanmıştır. Bu ihtiyaç istatistikî sebeplerden de doğabilir fakat istatistik politik faaliyetlerin önemli bir silahıdır.

Etnik tanımlama tarih boyunca ve günümüze kadar grup ayrımcılığının bir aracı olmuştur. Yakın tarihimizden örnekler çoktur; ırkların karışması-

nın yasaklanması (meselâ yüzyılımızın ortalarına kadar ABD'nin çeşitli devletlerinde ve yakın zamana kadar Güney Afrika'da), II. Dünya Savaşı sırasında Japon kökenli ABD vatandaşlarının ayrımı, ve hepsinin üstünde, çeşitli ülkelerdeki Yahudiler veya Yahudi kökenli şahısların baskı altına alınması -ki Nazi idaresi altında bu gurup tamamiyle yok edilmiştir- gibi örneklerle atuf yapabiliriz.

Etnik tanımlama çeşitli kriterler kullanılarak yapılır: fizikî özellikler, menşe', din ve dile ait deliller. Dünya uygarlığının en büyük ilerlemelerinden biri, diğer kıstasların yanı sıra ırk, renk, cinsiyet, din, millî veya sosyal köken ve diğer faktörler üzerinde ayırım yapılmaması kavramının geliştirilmesidir. (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948)

Fakat, 1867'den beri emperyal Avusturya'da olduğu gibi, eşit koruma kanunları ve ayrımcılık gözetmeyen vatandaşlık düşüncesinin geliştirildiği ülkelerde bile devletin çok ırklı olması hâlinde, etnik tanımlama önemli hâle geldi. Dilin (bazen dinle birleşerek) en önemli etnik tanımlama kıstası olduğu Habsburg Avusturya'sında, dil sayım verileri çoğu kez münakaşa kaynağı olmuştur. Hile yapılmasının dışında, sorunları formüle etme tarzının, istatistikî verilerden çıkarılan sonucu etkileyebileceği gösterilmiştir. Dolayısıyla Avusturya'da kullanılan 'iletişim dili' metodu çoğunluk lehine sonuç vermiştir.

Fakat çok etnikli, çok dilli Avusturya'da etnik tanımlama, dil problemi olmadan çıkmış, vatandaşların hangi etnik/millî gruba dahil olacaklarına karar verme sorunu hâline gelmiştir. Etnik (veya etnik/linguistik anlamında millî) tanımlama sorunu ilk olarak okul finansmanı ve okul idaresi sorunlarıyla (Bohemya'da) ortaya çıkmıştır. Yüzyılın başında İmparatorluk dahilinde 'millî otonomi'- milletlerin kendi kendilerini idare etmeleri çağrısı yapıldığında etnik âdiyet konusu daha da önem kazandı. Bu durum, etnik/dil kıstaslarına göre zorunlu ayrı seçmen kütüklerinin hazırlandığı özellikle Moravia ve Bukovina'da geçerli idi.

Şüpheli etnik 'âdiyet' durumları için, kişinin etnik durumunu belirleyen iki metot geliştirildi. Bunlardan ilki, sonuçta kişinin kendi bildirgesine dayalı 'subjektif metot'. Objektif karşı bir delil olmadığı sürece bu metoda itiraz edilmedi. İkincisi, kişinin şu veya bu etnik/millî gruba âdiyetinin delillerinin otoriteler tarafından araştırıldığı 'objektif metot'. Bu ikinci durumda otoriteler kişinin isteği dışında bir etnik âdiyet tanımına ulaşabiliyorlardı.

Subjektif metot -belki de avantajlı olmayan - bir gruptan daha iyi sosyal, ekonomik avantajları olan diğer gruba geçmeyi kolaylaştırıyordu. Objektif metot ise, prensip olarak başka grubun asimilasyon tehdidi altındaki küçük grupları korumak için uygun görülüyordu. Her iki metot da kötü kullanmaya elverişli idi. Subjektif metot çelişkili olgularla çelişkili bildirimlere izin verirken, objektif metot daha kötü kullanımlar için ihtimaller yaratıyordu. Şahısların özgür iradelerini zorlayabilirdi. Şahısların özel hayatlarına -sosyal ilişkileri ve kökenlerine- girme yolunu açtı. Ki bu da 1918'den sonraki dönemde Yahudiler ve Yahudi kökenliler gibi tehdit altındaki azınlıkların üyelerini tuzağa düşürdü ve onların ayrımcılıktan ve nihayetinde soykırımdan kaçma şanslarını yok etti.

**

Rusya Milliyetleri : Miras ve İntikam

Valery A. Tishkov (Rusya)

Bilim adamları ve politikacılar, teorik ve metodik yaklaşımlara, politik eğilim ve etnik yüklenimlere bağlı olarak, Sovyetler Birliği'nde ve Sovyet sonrası devletlerde etnik fenomenin anlamı ve muhtevası ve etnik guruplar arası ilişkiler ve sürtüşmelerin tarihi hakkında farklı yorumlara sâhiptir. Rus ve yabancı uzmanlar arasında yaygın olan görüş, eski Sovyetler Birliği halklarının "millî uyanışı" veya "*empire éclaté*" (çatlamış imparatorluk) modelidir. Bu bakış açısına göre, SSCB'nin dağılmasının ana sebebi, "milletler birliği" resmî anlayışına uydurmak ve bir tek "Sovyet insanı" yaratmak için kültürleri ve kimlikleri basurılan gayri Rus halkların düşük statüleridir. Sovyetler Birliği'nin sonu, daha önceki bütün dünya imparatorluklarını etkileyen tarihî bir kanunun sonucu olarak görülmüştür. Bir takım Rus bilim adamları arasında yaygın olan bir başka yaklaşım da etnik politika sahasında, bazı "ideal" prensiplerden ayrılmayı, veya sorumsuz politikacıların aldığı politik tedbirlerdeki, "yanlışlar" veya "tahrifatları" belirlemeyi amaçlamaktadır. Her iki model de deterministik pozitivizmi ve Marksist -Leninist "millî sorun teorisi"nin nüfuzlu mirasını yansıtmaktadır.

Rus imparatorluğu çoğunluğu Ruslardan oluşan Doğu Slavlarının üst pozisyonları işgal ettiği, çok etnikli bir siyasa olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, devlet meşruiyetini etnisiteden değil, Monarşi ve Ortodoksiden alıyordu. Etnik sınırlar belirsiz ve kimlikler çok sayıda idi. Bölge, kabile ve sülale kimlikleri vardı. Merkez-taşra ilişkileri, baskı ve dolaylı idareye ve aynı

zamanda özellikle Slav ve Türk halkları arasında kültürler arası yoğun diyalog ve üst ileri entegrasyona dayanıyordu. Rusya'da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda şehir milleti inşası süreci kararsız ve elitist karakterde idi ve taşra elitlerinin rakip milliyetçi çabalarının meydan okumasına maruz kaldı. Bu süreç, etnik milliyetçilik ve "milli (etnik) egemenlik" politikası ve doktrinini ortaya atan Bolşevik ihtilâli ile kesintiye uğradı. Etnik mânâda milliyetçilik, komünist ideolojinin ayrılmaz bir parçası hâline geldi; sâdece totaliter politik uygulamaya geçiş gizli hedefinin kamuflajı değildi. Sovyet rejimi etnik prensiplere dayalı bir devlet inşâ etmek için çok miktarda maddî kaynak yatırımı yapmış ve sürekli propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. "Sosyalist milletler" etnisitenin bölgeleştirilmesi üzerine inşâ edildi. Bu, itibarlı "millî devlet" kurumları yaratarak elitlerin iş birliğini ve "koreanizasyonunu" sağlama politikası idi. Sovyet etno-politikası, gayri Rus elitleri eğitime ve etnik kültürleri destekleme çabaları göstererek Ruslaştırmanın yanı sıra sürgünler de yapmıştır. Bu, katı ve inhisarcı etnik kimlikler dâhil teorinin kendi realitelerini inşâ ettiği çelişkili bir sosyal politika idi. Sovyetler Birliği sâdece verimsiz politik ve ekonomik sistem ve etnik baskı yüzünden değil, kendi milliyetler politikasının başarısı sonucu çöktü.

Uniter Sovyet devleti ve Komünist ideoloji zayıfladıkça etno-milliyetçilik, çok az modernleşmiş toplumda kaynakları kontrol etme ve iktidarı elde tutmanın aracı olmanın yanı sıra, siyasî seferberlik için erişilebilir ve anlaşılabilir zemin hâline geldi. Aynı zamanda etnisite, müşterek değer ve kayıp birey travmasını tedavî şekli hâline geldi. Bir çeşit, "Millî sorun"a "millî cevap". Süre gelmekte olan toplumsal değişmelere adapte olma ve geçmişteki sosyal mühendisliğe bir cevap hâlini aldı. Bu arada milliyetçilik, seçkinci etnik müteşebbisler tarafından bir çeşit politik yenilik biçimi olarak görülebilirdi. Tersine çevrilmez tarihî eğilimlerin ve iptidai mâhiyetlerin bir görünümü değildi.

Geçen on yılda etno-milliyetçilik, Sovyet sonrası devletlerde iki türlü rol oynadı. Bir yandan, totaliter devletin yıkılmasına ve yeni devletlerin doğuşuna katkıda bulundu. Diğer yandan, sosyal ütopyanın bir başka şekli -hayâl edilmiş etnik gruplar üzerinde bir devlet veya millet inşâ etme- olarak yapısal sınırlamalarını gösterdi. Diğer entellektüellerin yanı sıra, bu ütopyaya asıl katkıda bulunanlar, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan politik stratejiler ve kendini tahrip eden toplu harekete, sözlü tartışma ve hissî meşrûlaştırma imkânı sağlayan tarihçilerdir. Tarih bu entelektüel hummanın etkisi altında yapılmaktadır; tarihçiler de bu dramın baş aktörleridir.

